

RECENZIE

PALME, Bernhard (Hrsg.). *DIE LEGIONÄRE DES KAISERS. Soldatenleben im römischen Ägypten*. Wien : Phoibos Verlag, 2011. 126 s. ISBN 978-3-85161-052-9.

Rakúske vydavateľstvo Phoibos je známe tým, že sa v rámci svojej činnosti zameriava na vydávanie odbornej literatúry z oblasti archeológie a starovekých dejín. Okrem viacerých univerzitných pracovísk spolupracuje aj s Rakúskou národnou knižnicou, s ktorou pripravuje edíciu *Nilus. Studien zur Kultur Ägyptens und des Vorderen Orients*. Jedným z výsledkov ich spoločného úsilia bola nedávno skončená výstava *Die Legionäre des Kaisers. Soldatenleben im römischen Ägypten* inštalovaná v *Papyrusmuseum* vo Viedni (17. jún 2011 – 14. január 2012). Pri tejto príležitosti uzrel „svetlo sveta“ 18. zväzok edície *Nilus* s rovnomeným názvom ako výstava.

V bitke pri myse Aktium (31 pred Kr.) slávil víťazstvo Gaius Octavius (neskorší cisár Augustus) nad spojeným loďstvom egyptskej kráľovnej Kleopatry a Marca Antonia. Takýto výsledok mu umožnil pričleniť k rímskemu územiu posledný helenistický štát – Egypt. Obyvateľstvo Egypta vtedy ešte netušilo, že súčasťou Rímskej, resp. Byzantskej ríše, na ktorú sa postupne transformovala Východorímska ríša po rozpade impéria, zostane dlhých 700 rokov.

V odborných publikáciách sa neustále zdôrazňuje, že Egypt patril z hľadiska jeho úlohy pri zásobovaní Ríma obilím medzi najvýznamnejšie rímske provincie (Gaius Octavius ho považoval za svoj súkromný majetok a zveril ho do správy cisárskeho prokurátora). Menej sa hovorí o jeho bohatstve zachovaných papyrusov, na základe ktorých získavame zaujímavý pohľad do každodenného antického života. Organizátori uvedenej výstavy sa rozhodli tento stav zmeniť a zameraním sa na jeden z aspektov egyptskej každodennosti – na pôsobenie rímskych legionárov, mali v úmysle poukázať na obrovskú výpovednú hodnotu papyrologického materiálu, ktorý sa ani v radoch odbornej verejnosti stále ešte bežne nevyužíva.

Rimania prišli do Egypta ako dobyvatelia a bez ohľadu na názor domáceho obyvateľstva vytvorili z neho novú provinciu. Keďže išlo o novopripojené územie, bolo nutné, aby sem umiestnili rímske légie, ktoré mali udržiavať pokoj a poriadok. Spočiatku musel byť vzťah legionárov s egyptským obyvateľstvom problematický. Postupom času sa však zžili a stali súčasťou tunajšej spoločnosti, pričom pozoruhodné svedectvo o ich pôsobení vydáva práve papyrologický materiál. Informácie o živote legionárov obsiahnuté na egyptských papyrusoch sú významné prinajmenšom z dvoch hľadísk. Poznatky z dokumentov úradného charakteru majú vzhľadom na unifikáciu rímskeho vojenského systému všeobecnú platnosť a dajú sa aplikovať na ostatné oblasti Rímskej ríše (napr. organizácia, zásobovanie). Údaje privátneho charakteru zas pochádzajú priamo od samotných vojakov, čím dosahujú vysokú hodnotnosť.

V snahe poskytnúť návštevníkom výstavy kvalitného sprievodcu a zároveň dostať toto kultúrne podujatie do povedomia ešte väčšieho okruhu záujemcov sa pristúpilo k vydaniu recenzovanej knihy. Jej prvú časť tvorí šesť štúdií popredných rakúskych odborníkov (s. 1-68), druhú predstavuje katalóg výstavy (s. 69-120).

Na začiatok publikácie sú zaradené dve štúdie Bernharda Palmeho, profesora Viedenskej univerzity a zároveň riaditeľa papyrologickej zbierky a Múzea papyrusov Rakúskej národnej knižnice. Prvú (s. 1-10) autor formuloval ako stručný úvod do problematiky rímskych vojenských dejín a zachytáva základný historický vývoj rímskej armády od čias cisára Augusta až do polovice 7. storočia po Kr. Čitateľ získava tak základnú predstavu o tom, že služba v žoldnierskej armáde, ktorá vznikla po reformách Gaia Maria na konci 2. storočia pred Kr., ponúkala rímskym občanom nielen zdroj obživy, ale aj možnosť sociálneho a ekonomického rastu. A keďže trvala 25 rokov, nešlo o krátkodobý spôsob, ako si zabezpečiť stabilný príjem. Naopak, pre rímskych neobčanov, ale slobodných obyvateľov ríše, bola služba v pomocných jednotkách (*auxilia*) až do vydania ediktu *Constitutio Antoniniana* (212 po Kr.) cestou ako získať občianske práva a stať sa súčasťou elity rímskej spoločnosti.

Druhý príspevok (s. 11-26) sa už z geografického hľadiska zameriava na územie Egypta a približuje tunajšie fungovanie rímskych légii. Čitateľ sa dozvedá o ich sile a rozmiestnení v Egypte, o systéme odvodov nových legionárov, zásobovaní vojska, služobnom postupe, prepustení a udelení veteránskych výsad, vojenských a civilných úlohách armády alebo jej vplyve na hospodársky život provincie. Autor tu jasným spôsobom, okrem iného, vyvádza z omylu tých, ktorí sa domnievali, že jedinou úlohou rímskeho vojska boli iba vojenské záležitosti ako obrana hraníc alebo vojenská expanzia. Predstavením legionárov ako schopných pisárov v kancelárii miestodržiteľa a finančných prokurátorov, technicky zručných špecialistov využívaných pri stavbe ciest, akvaduktov a ďalších verejných budov, spoľahlivých poslov či strážcov verejného poriadku vyvracia takýto prvotný dojem a demonštruje pestrý obraz ich činnosti.

Osobité postavenie legionárov v rímskom práve skúmala Claudia Kreuzsaler vo svojej štúdii *Zwischen Privilegierung und Diskriminierung* (s. 27-40). Z diskriminačných opatrení vzťahujúcich sa na legionárov venovala bádatelka najprv priestor zákonu, ktorý im nedovoľoval uzatvárať manželstvá. V dôsledku takéhoto opatrenia sa príslušník légie nemohol počas 25-ročnej služby oženiť. Prirodzene, zákon sa obchádzal a vojaci si napriek tomu zakladali vlastné rodiny. Z hľadiska rímskeho práva boli tieto zväzky nezákonné, čo malo dôsledky najmä na právne postavenie detí, ktoré sa z nich narodili. Tie považovalo rímske právo za nelegitímne a nemohli im byť priznané rímske občianske práva. Situácia sa zmenila až koncom 2. storočia po Kr., keď cisár Septimius Severus zrušil tento zákaz. Reagoval tak na v podstate už neudržateľnú situáciu, keď sa v okolí legionárskych táborov rapídne zvyšoval počet obyvateľstva bez občianstva. Ako ďalším negatívnym zásahom do života rímskych legionárov sa autorka zaoberala nariadením, ktoré im zakazovalo kupovať pôdu na území provincie, v ktorej vykonávali svoju službu. Z privilégií analyzovala rôzne právne výsady a majetkovoprávne výhody (napr. ešte za života hlavy rodiny mohli vlastniť svoj majetok a voľne s ním disponovať – tzv. *peculium castrense*).

Anna Kaiserová (Kaiser) priblížila v príspevku *Dienst in Fremde und Heimat* výrazné negatívum legionárskej služby, ktorým bolo dlhé odlúčenie od rodiny (s. 41-48) a neustále presúvanie sa z jedného konca ríše na druhý podľa aktuálnej potreby. V úvode bádatelka konštatuje, že egyptské papyruses zachytávajú buď texty súkromných listov, ktoré posielali vojaci slúžiaci ďaleko od Nílu pre svojich blízkych, alebo ide o obchodné doklady, v ktorých figurujú legionári dislokovaní vo svojej egyptskej domovine. Kým v období principátu sa obe kategórie textov vyskytovali viac-menej súbežne, v neskoršej antike nastala postupne zmena situácie a súkromnú korešpondenciu začali vytláčať práve obchodné dokumenty,

ktoré odzrkadľovali rodinné starosti a záležitosti vojakov. Za dôvod takéhoto trendu označila autorka celkom logicky nepotrebnosť písomnej komunikácie a dala ho do súvislosti s vojenskými reformami cisárov Diocletiana (284-305 po Kr.) a Constantina I. (306-337 po Kr.). V rámci nich bolo vojsko rozdelené na stále (*limitanei*) a pohyblivé oddiely (*comitatenses*), pričom prvé sa natrvalo umiestnili v jednotlivých provinciách, druhé sa nasadzovali podľa aktuálnej potreby. V tejto súvislosti sa uvádza text naliehavej žiadosti z polovice 4. storočia po Kr. adresovanej vojenskému veliteľovi, v ktorej pisateľ vyjadruje želanie, aby brata jeho manželky – v prípade ak ho celkom neoslobodia od vojenskej služby – nezaradili do mobilného oddielu slúžiaceho ďaleko od vlasti. Ako dôvod udáva skutočnosť, že je jediným synom a musí sa postarať o svoju matku (s. 48). Bádateľka zároveň dodáva, že takéto prípady predstavovali skôr výnimku a mnohí legionári vykonávali automaticky službu v tábore, ktorý sa nachádzal v blízkosti ich domovskej obce. Svoju rodinu mali na „dosah,“ a preto radšej uprednostňovali osobný styk pred písomným. Možnosť pôsobenia v mobilných oddieloch pohybujúcich sa ďaleko od vlasti však stále existovala a vzhľadom na ich početnosť nebola zanedbateľná. Podmienky na produkciu korešpondencie tak stále v menšej miere pretrvávali, no rozšírenie nového druhu písacieho materiálu (pergamen) zatlačilo používanie papyrusov do úzadia.

Štúdia Benedikta Henselleka (s. 49-56) vykresľuje obraz života ďalšej zložky rímskej armády – rímskeho loďstva. V prvej časti príspevku sa čitateľ dozvedá o postupnom formovaní, všeobecných úlohách a rozložení loďstva v časoch rímskeho cisárstva. Hlavnými základňami rímskej flotily boli v tom období Misenum (*classis Misenensis*) pre západné Stredomorie a Ravenna (*classis Ravennatis*) pre východné Stredomorie. Menšími jednotkami disponovali i niektoré provincie, išlo o tzv. provinčné loďstvo, ktoré podporovalo tamojšie pozemné sily a zabezpečovalo ich dopravu, čím sa zvyšovala flexibilita vojska. Predovšetkým v prvých 2. storočiach po Kr. pozorujeme, že menšie provinčné loďstvá sa do bojových operácií dostávali v oveľa väčšej miere, ako hlavné loďstvo kotviace na pobreží Itálie. Vzhľadom na zabezpečenie pravidelných dodávok obilia do Ríma mala táto zložka rímskej armády výrazné zastúpenie v podobe menšej základne aj v Egypte (*classis Augusta Alexandrina*). Práve do oblasti Nílu sa koncentruje ďalší autorov výklad. Okrem opisu tunajšej organizácie a umiestnenia námorných jednotiek dokumentuje súkromie námorníkov, ich odchod do výslužby a životné situácie po aktívnej službe ukázkami z listov, obchodných zmlúv či testamentov. V súvislosti s pôsobením v loďstve uvádza zaujímavú informáciu o dĺžke služby, ktorá trvala o niekoľko rokov dlhšie ako v prípade pozemných jednotiek (za cisára Septimia Severa až 28 rokov).

Blok štúdií uzatvára Patrik Sängler (s. 57-67), ktorého práca prináša zaujímavé momenty zo života dvoch príslušníkov významnej zložky rímskeho obyvateľstva – veteránov. Autor vychádza z dvoch doposiaľ nepublikovaných grécky písaných textov na papyrusoch, v ktorých sa spomínajú veteráni Aelius Sarapammon a Aelius Syrion. Príslušné dokumenty boli súčasťou súkromných archívov oboch menovaných a zachovali sa iba vo fragmentárnej podobe. Napriek tomu sú nielen zdrojom dôležitých informácií o pôvode, vojenskej kariére a obchodných aktivitách oboch protagonistov, ale vytvárajú aj pestrý obraz o sociálnom a hospodárskom živote v Egypte.

Text všetkých štúdií dopĺňa poznámkový aparát a na záver každej z nich sa uvádza stručná odporúčaná literatúra k danej problematike, po ktorej môžu záujemcovia eventuálne siahnuť v snahe rozšíriť si nadobudnuté vedomosti.

Druhú časť publikácie zapĺňa katalóg organizovanej výstavy, ktorý zahŕňa 61 textov na

papyrusoch. Jednotlivé exponáty reprezentujú časové obdobie od 1. do 7. storočia po Kr. a sú rozdelené do niekoľkých tematických okruhov (napr. z kancelárie vojenskej správy, zásobovanie vojska, vojaci v obchodnom a súkromnom živote). Opis každého exemplára obsahuje okrem základných údajov (uloženie, jazyk, pôvodná lokalizácia, datovanie, materiál a rozmery) odporúčanú literatúru, nemecký preklad textu a komentár. Prepis v latinском alebo v gréckom origináli sa v katalógu nenachádza. Na ilustráciu slúžia pripojené čiernobiele fotografie papyrusov. V menšej miere (13 ks) sú k dispozícii aj farebné ukážky, ktoré tvoria extra prílohu (s. 121-126).

Prostredníctvom publikovaných textov na papyrusoch má čitateľ možnosť nazrieť nielen do vnútorného mechanizmu fungovania rímskeho vojenského aparátu, ale aj do životných podmienok a každodenných záležitostí obyčajných legionárov a ich rodín. Jednotlivé prípady dokumentujú pôžičky medzi vojakmi (č. 1), zoznamy nových regrútov z kancelárií vojenských úradníkov (č. 6), služobné hlásenia (č. 8), vyúčtovania za dodávky obilia (č. 13), ukážky testamentov (č. 26), nájomné zmluvy veteránov (č. 33), súkromné listy (č. 42), petície na vyšších vojenských veliteľov (č. 43), obchodné zmluvy (napr. prenájom pekárne – č. 46) a podobne. Zaujímavosťou je potvrdenie na nákup mazacieho oleja z polovice 7. storočia po Kr. pre ženu s menom Flavia Didyma, ktorá bola manželkou tunajšieho vysokopostaveného vojenského veliteľa (*magister militum*). Vnímavý pozorovateľ z vybraných ukážok ľahko vydedukuje, že prítomnosť rímskych vojakov v Egypte sa prejavovala v rôznych smeroch. Na jednej strane prinášala so sebou sociálny a hospodársky vzostup oblasti, na druhej strane zintenzívňovala proces romanizácie domáceho obyvateľstva.

Žiaľ, kompetentní do výstavy (a logicky ani do publikácie) nezaradili žiadne údaje, ktoré by osvetľovali náboženskú otázku v rímskej armáde a postoje jej príslušníkov k niektorým kultom. Napriek tomu, že išlo len o reprezentatívny výber egyptských papyrusov a bolo ich právom vybrať iba tie, ktoré považovali za „vhodné“, domnievame sa, že týmto pripravili legionárov v Egypte o jeden z dôležitých rysov. Rimania sa v otázke náboženstva, ako je známe, vyznačovali toleranciou, a nové kulty často zakomponovali do svojich náboženských predstáv. Vďaka neustálemu cestovaniu a životu „v pohybe“, to boli práve legionári, ktorí plnili úlohu informačného kanála a okrem iného prinášali obyvateľstvu informácie o božstvách uctievaných na iných územiach. Z egyptských kultov sa v rímskom náboženskom systéme presadili najmä božstvá Isis a Sarapis, ktoré sa tešili obľube aj v našich geografických šírkach, napríklad v neďalekom legionárskom tábore v Carnunte (dnešné územie rakúskych obcí Petronell-Carnuntum a Bad Deutsch-Altenburg).

Na záver si dovoľujeme konštatovať, že recenzovaná publikácia výrazným spôsobom podporila snahy organizátorov výstavy a prispela k naplneniu stanoveného cieľa. Na jednej strane ponúkla prostredníctvom štúdií akýsi úvod do problematiky a orientáciou na čiastkové aspekty profesionálneho a súkromného života legionárov nielen v Egypte pomohla pochopiť mnohé súvislosti samotného obsahu vystavovaných dokumentov. Na druhej strane sprístupnením obsahu papyrusov vo forme nemeckého prekladu s komentárom (katalóg) autori knihy ukázali, že rímskych legionárov nemožno vnímať len ako „vojenskú silu“, ale musíme ich brať aj ako starostlivých členov rodiny, dobrých kamarátov a schopných obchodníkov.

Tomáš Klokner

VIKTOŘÍK, Michael. *TÁBOROVÁ PEVNOST OLOMOUC*. České Budějovice : Bohumír NĚMEC – VEDUTA, 2011. ISBN 97888086829715

Publikace s výstižným podtitulem Modernizace olomoucké pevnosti v 19. století má 280 stran včetně 84 stran barevné přílohy, 98 barevných a 81 černobílých vyobrazení. Je výsledkem autorova profesionálního zájmu o vojenskou historii a náročného archivního výzkumu. Viktorčík využil především možnosti studia ve vídeňském Válečném archivu (Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv Wien) a s úspěchem bádá ve fondech a sbírkách Genie-Hauptamt, General-Geniedirektion, Hauptreihe des k. u. k. Kriegsministeriums, General-Genieinspektion, Wiener Hofkriegsrat, Nachlässe und Sammlungen, Kartensammlung, Manuskripte zur Geschichte der Reichsbefestigungen, Portraitssammlung der Bildersammlung. Tímto soustavným studiem se liší od autorů dosavadních prací o olomoucké fortové pevnosti (Kšir, Kuch-Breburda, Kupka, Zatloukal, Zítka). Další předností práce je skutečnost, že se Viktorčík neomezil jen na studium map a plánů, ale nechává promlouvat prostřednictvím písemných elaborátů autory jednotlivých projektů i jejich oponenty. To je metoda časově velmi náročná, ale maximálně zvyšuje objektivitu poskytovaných informací. Samozřejmě, nevynechal ani domácí archivní zdroje, především Vojenský ústřední archiv Praha (Sbírka plánů, Vojenské stavební úřady), z něhož získal letecké snímky jednotlivých fortů pořízené v roce 1926 (fond Letecký pluk 2 Olomouc) a fondy Zemského archivu Opava – Státního okresního archivu Olomouc. Z tištěných pramenů mu byla zdrojem pro zařazení zdánlivě (podle titulu) lokální problematiky do střeoevropských souvislostí učebnice Lehrbuch der Kriegs-Baukunst zum Gebrauche der kais. Kön. Genie-Academie, kterou sepsal a v roce 1852 v Olomouci vydal Julius von Wurmb.

Užití termínu pevnost pro významné (titulárně až do 20. století hlavní) moravské město Olomouc je adekvátní od druhé poloviny 17. století. Téměř zlomovým obdobím v dějinách ekonomicky i kulturně rozvinutého centra, jež ve středověku nepocítilo tíhu vojenské porážky a její důsledky, se stala švédská okupace v letech 1642 až 1650. Ta nebyla ani tak důsledkem nekvalitního goticko-renesančního opevnění (dle mého soudu nedostatek financí vynaložených z městské kasy způsobil, že fortifikace města byly velmi silně zanedbávány, Olomouc v podstatě neměla žádné pořádné opevnění, čehož Švédové bez problému využili), ale především nedostatkem finančních prostředků, jež by umožnily najmout odpovídající počet vycvičených obránců a faktem, že přednost dostala obrana metropole. Švédská přítomnost zdecimovala dříve kvetoucí královské město, sídlo církevní správy a univerzity natolik, že ve vídeňských kruzích padl návrh na demolici poničeného opevnění, což by ve svých důsledcích znamenalo degradaci na trhovou vesnici, v lepším případě neopevněné městečko. Je paradoxní, že již Švédové začali Olomouc, kterou považovali za základnu své moci na okupované Moravě (zejména po nezdařeném pokusu o dobytí Brna) opevňovat za pomoci bastionů a ravelinů. Unáhlený návrh císařského vojévůdce Raimunda Montecuccolihho našťestí neprošel, naopak v roce 1655 byla Olomouc prohlášena pevnostním městem, jež mělo za úkol střežit přístup do země a dále k Vídni ze Slezska i východních Čech. Projektantem pevnosti byl úspěšný obhájce Brna maršál de Souches, pokračovalo budování dalších bastionů a ravelinů. Počátkem 18. století byl projekt považován za zastaralý a přepracován (de Rochetz). Zůstalo však jen u plánů, do zahájení první slezské války výstavba fortifikací příliš nepokročila a v roce 1741, stejně jako před sto lety, byla rozestavěná bastionová pevnost vydána nepříteli, tentokrát Prusům. Válka byla ukončena Vratislavským mírem, monarchie ztratila podstatnou část Slezska včetně řady opevněných měst. To bylo

důvodem ke zjednání radikální nápravy. V roce 1742 došlo k prohlášení Olomouce, jejichž bran bylo možno od nové hranice dosáhnout jednodenním pochodem, císařsko-královskou hlavní hraniční pevností a začala její skutečná výstavba financovaná státem a pozorně sledovaná panovnickým párem Marie Terezie a Františka Lotrinského. Rozhodující fáze výstavby se uskutečnila v letech 1745 až 1757 podle projektu plukovníka barona Phillipa Bechade de Rochepine vycházejícího z francouzské inženýrské školy markýze Vaubana. Řadila se k nejmodernějším pevnostem své doby a v květnu 1758 se ubránila dalšímu pruskému obležení. Prokázala svůj význam a vojenská doktrína monarchie s její existencí počítala i do budoucna.

Bastionová pevnost, jež se stala jádrem budoucí pevností táborové, je již předmětem Viktoříkova zájmu. Pojednání o její výstavbě zařadil jako Exkurs 1 a opřel se především o výzkumy a publikované práce historika města Olomouce a ředitele městského archivu Václava Nešpora, inženýra regulačního oddělení městského úřadu Josefa Kšíra, znalce pevnostní problematiky Vladimíra Kupky a autora průvodce dějinami a expozicí bastionové pevnosti Olomouc Pavla Michny. Jelikož modernizace pevnosti, o níž Viktoříkova práce pojednává, byla zahájena modernizací fortifikačních staveb uvnitř a po obvodu pevnostního jádra, je pro čtenáře exkurs důležitý charakteristikami těch nejvýznamnějších, na nichž od druhé poloviny 18. století probíhaly rekonstrukce, byly dále zpevňovány (armováním, kasematováním, budováním krytých cest, minových chodeb) a doplňovány (Bystrická reduta a kasárenské objekty).

Důležitým fortifikačním prvem byl rovněž inundační systém a je Viktoříkovou zásluhou, že vnesl do olomouckých vodotečí hierarchii a systém včetně názvosloví (Velká, Střední a Malá Morava). Význam jednotlivých ramen Moravy posuzuje z vojenského hlediska, zatímco zejména česká historiografie kladla důraz na funkci ekonomickou a tak vzniklo pro Střední Moravu označení Mlýnský potok a paradoxně se udrželo i přesto, že neexistuje ani Jakubský mlýn (stával pod hradbami v dnešních Bezručových sadech) ani Nový (Raabův, Kadlecův) mlýn (za jezem pod dnešní sokolovnou) a další výrobní zařízení využívající vodní energii. Dodávám, že částí olomoucké veřejnosti je rameno protékající kolem Korunní pevnůstky označováno také jako Tichá (Morava). Název Malá Morava použili pevnostní inženýři pro vodoteč obtékající na západní straně městské hradby. Koryto bylo zřejmě uměle vytvořeno již v době středověkého opevňování města a následně bylo naplněno vodou dalšího ramene Moravy. Ta vedle obranné funkce poháněla vodní kola Kamenného (Passingerova) mlýna. V polovině 20. století byla odvedena do Střední Moravy a koryto, pro nějž bylo užíváno též označení Mlýnská strouha, zasypano. Stejný osud potkal i Povelku pravděpodobně v souvislosti s demolicí olomouckých předměstí Novosady a Povel předcházející výstavbě bastionové pevnosti.

Relativně šťastné vítězství z roku 1758 vyvolávající pocit uspokojení, ale především limitující množství finančních prostředků, způsobily, že za válek s napoleonskou Francií měla olomoucká pevnost řadu nedostatků, jež by se nepochybně projevíly při jejím obležení. Porážce by patrně nezabránilo ani posunutí obrany směrem k Tabulovému vrchu, o něž se zasloužil v roce 1804 arcivévoda Jan. Za této situace bylo výhodou (pro město), že se ruská a rakouská vojska vypravila ke Slavkovu. Na neutěšený stav upozornil vojenské kruhy ve Vídni v roce 1806 baron Josef von Lauer, dlouholetý velitel pevnosti, který odhadoval možnou dobu obrany na necelý měsíc. Katastrofální stav státní pokladny však neumožňoval větší investice a k částečné nápravě došlo až ve dvacátých letech, kdy byl ženijním ředitelem v Olomouci plukovník Anton Gemperly von Weidenthal.

Klíčovým pro modernizaci pevností podunajské monarchie byl rok 1829. Opět to byl generální ženijní ředitel arcivévoda Jan, jemuž se podařilo prosadit reformu inženýrského sboru a posílit vlastní pravomoci (generálnímu řediteli měli do budoucna podléhat vedle inženýrů rovněž sapéři a minéři). Pro Olomouc bylo důležité, že také na úrovni místního pevnostního velitelství v čele s generálem jezdeckta hrabětem Václavem Radeckým z Radče byla ustavena komise zdůrazňující potřebu modernizace. Přestože v této souvislosti již byla uznávána nutnost rozšiřování fortifikačního pásma, cesta k přeměně na táborovou (fortovou) pevnost si vyžádala ještě dvacetileté úsilí. Byla zahájena již v roce 1830, kdy svému řediteli předložil materiál o zbedačeném stavu olomoucké pevnosti člen hlavního ženijního úřadu polní podmaršál Josef von Benczur. Považoval za neúčelné investovat finanční prostředky pouze do modernizace bastionové pevnosti. Napoleonské války zřetelně prokázaly, že čas těchto fortifikací je již minulostí. Válčící armády početně mnohonásobně vzrostly a úměrně tomu bylo třeba zvýšit i počet obránců soustředěných v pevnostech. Jejich malý prostor to však nedovoloval a právě Benczur přišel s termínem opevněný tábor (*verschanztes Lager*) a navrhl vybudovat kolem bastionové pevnosti věnec samostatných objektů (*werků* a *redut*). Nejbolavějšími místy obrany byly výšiny v okolí Olomouce, Tabulový a Šibeniční vrch na západě, kterých využili k obléhání již Prusové v 18. století, a také Hradisko na severu, kde v objektech bývalého premonstrátského kláštera byla umístěna pevnostní nemocnice. Do těchto lokalit byla soustředěna pozornost vojenských inženýrů do konce první poloviny 19. století. Nicméně Benczurův návrh rozdělil pevnostní odborníky na dva tábory – stoupence a odpůrce.

Ke stoupencům táborových pevností náležel i nový olomoucký ženijní ředitel Emanuel Zitta. Jako major přišel do Olomouce v roce 1831 se zkušenostmi, jež získal v Uhrách (v roce 1809 bránil proti Francouzům Komárno, v roce 1815 Hünningen). Po napoleonských válkách se zabýval opevňováním v rovině teoretické i praktické (Prešov). Již rok po svém převelení z Budy do Olomouce vypracoval písemný elaborát (*memoire*), v němž řešil realisticky (vzhledem k finančním prostředkům) otázku modernizace i rozšiřování zdejší pevnosti. Zatím se nevěnoval technickým problémům (podoba *werků*), ale spíše otázkám taktiky, přičemž vycházel ze změněné mezinárodní politické situace. Předpokládal, že po Vídeňském kongresu se rozpadne koalice vítězů a z někdejších spojenců se stanou nepřátelé. Doufal, že se jeho návrhy setkají s příznivým ohlasem. Za „neobvyklý a novátorský“ považoval Zittův postup von Benczur, náklady ve výši 1 200 000 však považoval za podhodnocené a tento fakt patrně vedl arcivévodu Jana k jeho zamítnutí. Na druhé straně však byly přijaty a postupně financovány Zittovy požadavky modernizace pevnostního jádra.

Zittu však odmítnutí opevněného tábora neodradilo, již v následujícím roce adresoval cestou oblastního ženijního ředitelství v Brně *memoire* polnímu podmaršálovi hraběti Theodorovi Baillet de Latour, který byl jmenován do nové funkce zástupce generálního ženijního ředitele. Nejzajímavější částí tohoto spisu je popis simulovaného útoku, jemuž mohla být Olomouc v brzké době vystavena. Zitta konstatoval potřebu obrany Tabulového a Šibeničního vrchu, odkud Prusové v minulosti útočili, ale především upozornil na možnost útoku z východu a jihovýchodu v souvislosti s nedostatky inundačního systému a slabými fortifikacemi. Latour nepatřil k přívržencům konceptu táborových pevností a poznal, že jej Zitta svým popisem příští „bitvy o Olomouc“ nadále prosazuje. Předpověděl budoucí válku „Němců s Němci“, k níž se skutečně schylovalo již v době, kdy končil své poslání v Olomouci a vrátil se do Uher. Na druhé straně generální ředitel i jeho zástupce si byli vědomi Zittových schopností, i když jim jeho iniciativa nemusela být vždy příjem-

ná. K posouzení situace byl do Olomouce vyslán plukovník Camillo Vacani a jeho zpráva rozhodla na příštích dvacet let o postupu modernizace pevnosti. Doporučoval vybudování dvou předsunutých fortů na západní straně, posílení obranyschopnosti Hradiska, ale současně výstavbu nové kasárenské budovy, jež by doplnila ubytovací možnosti již existujících Vodních, Mořických, Jezuitských a Staroměstských kasáren, ale v případě válečného stavu mohla sloužit jako nemocnice. V sousedství Locatelliho a Tensiniho bastionu zpevňovala na severní straně fortifikaci pevnostního jádra. Než se zpráva dostala k arcivévodovi Janovi, prošla rukama dalšího posuzovatele, jehož jméno neznáme. Ten nejenže označil Vacaniho za „skvělého inženýra“, ale současně projekt za „minimalizovanou verzi verschanztes Lager“. Zitta mohl být spokojen, Vacani doporučil k modernizaci i východní a jihovýchodní frontu, především dokončení Bystřické reduty, či zesílení Salzerových redut a Přední pevnůstky.

Viktořík věnoval vojenským orgánům, jež řídily výstavbu pevností, Exkurz 2. Popisem způsobu komunikace mezi ženijními důstojníky dokládá, že se nejednalo o pouhou subordinaci, ale současně o oponenturu mezi odborníky bez ohledu na vojenskou hodnotu a služební zařazení. Vzájemný respekt a uznání je patrný ve vztahu dvou olomouckých ženijních ředitelů, Zitty a jeho nástupce Wurmba. Bylo to jistě dáno i faktem, že ženijní inženýři získali vzdělání vesměs na vídeňské akademii, někteří byli ve vztahu učitelů a žáků. Více méně výjimkou byla uražená ješitnost plukovníka Vacaniho zmiňovaná na str. 54.

Výstavba obou fortů i Špitálských kasáren byla po schválení císařem Ferdinandem I. zahájena v roce 1839. Když v roce 1841 podnikl inspekční cestu do Olomouce hrabě Latour, konstatoval, že zatímco na Tabulovém vrchu probíhají práce bez větších problémů, na Šibeničním vrchu komplikuje situaci půdní podloží. Po jedné z dalších inspekcí označil kasárenskou budovu, dokončenou v roce 1845, za „grandiózní stavbu“ a o pravdivosti jeho slov je možné se přesvědčit i dnes. Hanácká kasárna, jejichž horní patra lemují ulici 1. máje, udivují svou mohutností. Jejich posláni vojenské nemocnice přestalo být aktuální a po návratu ze sibiřské anabáze přivítala v roce 1920 legionáře 6. Hanáckého pluku. V roce 1847 byl dokončen fort Tabulový vrch, podle slov brněnského oblastního fortifikačního ředitele generálmajora Mártony von Kőszegh „v kvalitním a uspokojivém provedení“. Problémy na Šibeníku vyvrcholily v roce 1847 sesutím velkého úseku hlavního valu. Následná rekonstrukce fortu byla definitivně ukončena až v roce 1851 a vyžádala si další finanční prostředky, jichž se následně nedostávalo pro rekonstrukce jiných pevnostních objektů, případně výstavbu dalších fortů.

Emanuel Zitta se vrátil ke konceptu táborové pevnosti znovu ve čtyřicátých letech, a to na základě požadavku štábu hlavního ubytovatele. Velení armády si zřejmě uvědomovalo konzervativní myšlení špiček hlavního ženijního úřadu, odmítavý postoj k opevněným předsunutým pevnostkám přetrvával především u jeho šéfa arcivévodý Jana. Nicméně Zitta dostal po deseti letech další příležitost a navíc byl k posouzení situace vyslán do Olomouce generálmajor Bernhard hrabě Caboga, který sdílel jeho přesvědčení o potřebě fortové pevnosti. Na základě Zittových podkladů vznikl v letech 1842 – 1843 modifikovaný projekt táborové pevnosti Olomouc. O její podobě v podání důstojníků štábu hlavního ubytovatele informuje Viktořík Exkurzem 3.

Klíčové události, jež usnadnily přijetí Zittou dlouhodobě prosazovaného projektu „verschanztes Lager“, se odehrály v revolučních letech 1848 – 1849. Nově bylo ustaveno ministerstvo války vedené hrabětem Latourem (květen 1848). V jeho rámci působilo generální ženijní ředitelství, a tak byla odstraněna jistá dvojkolejnost předchozího období. Když se

stal ministr Latour obětí revoluce a arcivévodu Jana ve funkci ženijního ředitele nahradil hrabě Caboga, odešli z vysokých funkcí ti, kteří až dosud nejintenzivněji bránili konceptu fortů. Z iniciativy mladého císaře Františka Josefa I. byla ve Vídni ustavena (listopad 1849) Ústřední opevňovací komise vedená polním zbrojmistrem Heinrichem von Hess. Ta potvrdila mimořádné postavení Olomouce v obranném systému monarchie a doporučila v březnu 1850 její přestavbu na pevnost táborovou. Z Olomouce sice odešel v hodnosti generálmajora ženijní ředitel Zitta, který detašované forty (werky) prosazoval, byl však vystřídán neméně schopným a zkušeným Juliem von Wurmbem, žákem „rakouského Vaubana“ polního podmaršála Franze von Scholl.

Major Wurmb se okamžitě zapojil do přípravy olomoucké pevnosti na obranu. Válku na čas oddálila olomoucká punktace (dohoda) o rozdělení německého prostoru mezi rakouskou monarchii a Pruské království, uzavřená za účasti Ruska v listopadu 1850. Přesto byla pevnost, jež poskytla útočiště císařskému dvoru před revolucí a fungující v letech 1848 – 1849 v pohotovostním režimu, následně armována. Viktořík tímto termínem označuje přípravu na obranu (rozmístění děl na pevnostních objektech, doplnění munice a zásob). Pro orientaci čtenáře, který se běžně nezabývá vojenskou (pevnostní) tematikou, je nepostradatelnou pomůckou *Slovníček užitých odborných termínů*, jež je součástí recenzované publikace.

Ve velmi krátké době předložil Wurmb čtyři, resp. pět plánů táborové pevnosti. Nepochybně to bylo umožněno existencí projektů, jež vypracoval jeho předchůdce Zitta, který se k Wurmbovým návrhům vyjadřoval. Shodovali se v představě vybudování věnce detašovaných pevnůstek kolem jádra pevnosti, samozřejmě s postupujícím časem se měnil (zvyšoval) jejich počet i vzdálenost od jádra a navzájem (věnec se postupně rozšiřoval, ale i zhušťoval). Měnila se lokalizace v terénu, typ a vybavení permanentních (zděných) fortů či zemních postavení. Výstavba, podle posledního Wurmbova projektu předpokládajícího 22 pevnůstek, byla v roce 1850 zahájena. Do roku 1865 jich bylo dokončeno 18. V roce 1852 se stal olomouckým ženijním ředitelem major Ladislav Mareš, plukovník Wurmb byl převelen do Brna, ale z pozice ženijního inspektora pro Moravu výstavbu pevnosti v Olomouci dále sledoval. I ředitel Mareš řešil v roce 1854 situace spojené s přípravou na obranu. Napětí v Evropě se zvýšilo v souvislosti s krymskou válkou. Císař Franz Josef se odmítl podílet na dělení Balkánu a Rusko tak nepřímou ztratilo tradičního spojence. K vojenskému ohrožení sice nedošlo, ale skončily pravidelné návštěvy cara Mikuláše na manévrech v okolí Olomouce. Výstavba fortů a zemních werků se nezastavila, ale s omezením finančních prostředků potřebných v jiných lokalitách došlo k jejímu zpomalení. Ředitel Mareš byl v roce 1858 odvelen a na jeho místo přišel z Terezína major Franz von Kaysersheimb, autor dvou pojednání o fungování olomoucké táborové pevnosti. K očekávanému střetu s Pruskem, poníženým v roce 1850 punktací podepsanou v Olomouci (Gang nach Olmütz), došlo v roce 1866. Rozhodující bitva se však odehrála ve východních Čechách (u Sadové). Až do uzavření mikulovského míru v červenci však pokračovalo armování olomoucké pevnosti, počet detašovaných pevnůstek se zvýšil na 20.

Poslední fázi výstavby olomoucké táborové pevnosti představuje předsunutá opevňovací skupina Svätý Kopeček. Návrh na její vznik předložil v roce 1866 ministerstvu války olomoucký ženijní ředitel Heinrich von Scholl (syn Franze von Scholl), její výstavba je předmětem memoiru majora generálního štábu Othmara Crusize z roku 1871. Ženijním ředitelem v Olomouci byl v té době podplukovník Heinrich Weiss von Schleussenburg. Po roce 1866 však byla na pořadu dne především otázka zániku pevnosti, jež byla zrušena v roce 1886.

Vedle tří exkurzů je součástí Viktoříkovy monografie Typologie olomouckých fortů a dalších lagerwerků včetně vyobrazení jejich půdorysů a Tabulky. Samozřejmostí je poznámkový aparát odkazující na prameny a doplňující věcné informace. Přivítal bych však poznámky pod čarou, neustálé listování knihou je pro čtenáře, který knihu studuje, nepohodlné. Ani použitý formát bohužel nevyřešil problém velmi cenných mapových příloh, z nichž některé jsou ve zmenšení bez lupy nečitelné. Možným řešením by bylo vydání Atlasu táborové pevnosti Olomouc.

Jindřich Schulz

MANÁK, Marián. *EURÓPSKA PORADNÁ KOMISIA A DIPLOMACIA USA V ROKOCH 1943-1945*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2011, 219 s. ISBN 978-83-7490-436-0.

Z titulu publikácie je zřejmé, že autor sa vo svojej práci podujal spracovať pomerne špecifickú tému, a to, či už ide o zhodnotenie činnosti Európskej poradnej komisie (EPK), alebo osobitne o aktivity EPK v spojitosti s diplomaciou Spojených štátov amerických (USA). Skutočnosť, že výsledky komisie boli schválené aj na Jaltskej a Postupimskej konferencii, ktoré ovplyvnili vývoj v Európe na niekoľko desaťročí, a zároveň absencia ucelenejších a podrobnejších prác zaoberajúcich sa problematikou EPK v našej historiografii motivovali autora napísať uvedenú monografiu.

V úvode publikácie sú prehľadne načrtnuté ciele práce a členenie textu, takže čitateľ sa na tomto mieste dozvedá, akým problémom je v práci venovaná prvoradá pozornosť a na aké otázky chce autor svojím výskumom nájsť odpovede. Pisateľ uvádza, že v práci kladie dôraz najmä na tri témy riešené na pôde EPK, a síce na sformovanie okupačných pásiem v Nemecku, vypracovanie kapituláčného dokumentu a na zostavenie mechanizmu spojeneckej kontroly v povojnovom Nemecku. Následne vymenováva ďalšie problémy, o ktorých sa v práci zmiňuje v menšej miere – okupačné pásma a kontrolný mechanizmus v Rakúsku, spor ohľadom prijatia Morgenthauovho plánu, dohody prijaté v roku 1945 a súvisiace s kapituláciou Nemecka a napokon vývoj v okupovanom Nemecku od rozpustenia EPK do vzniku dvoch samostatných štátov. Nemenej významná je záverečná kapitola, v ktorej sú zhodnotené výsledky práce EPK a vývoj v Nemecku.

Primeraný priestor je – v úvodnej časti práce – venovaný aj charakteristike prameňov, ktoré poskytli autorovi základné východisko pri štúdiu problematiky. Ide pritom o publikované dokumenty americkej zahraničnej politiky (*Foreign Relations of the United States, Diplomatic papers*). Autor čitateľa stručne oboznamuje s obsahovým zameraním dokumentov, so spôsobom ich usporiadania, ako i s organizačnými záležitosťami okolo vzniku týchto súborov. Pokračuje krátkou analýzou najdôležitejších alebo najzaujímavejších titulov zo zoznamu použitej odbornej literatúry, a tým čitateľovi poskytuje stručné, ale užitočné informácie o významných dielach svetovej i domácej historiografie, napríklad o memoároch popredných amerických politických činiteľov, či Elliotta Roosevelta, syna vtedajšieho prezidenta USA.

Nosná časť monografie je rozdelená na desať kapitol v závislosti od spomínaných okruhov problémov. V prvej kapitole práce autor uvádza čitateľa do problematiky opisom a charakteristikou cesty USA od izolacionizmu v medzivojnovom období – navonok upevňovanom prostredníctvom zákonov o neutralite – cez obdobie angažovanosti – typické

„skrytou“ podporou Veľkej Británie – až k spojeneckej spolupráci – začatej po vstupe USA do vojny. Autor prehľadne mapuje čoraz otvorenejšie a jednoznačnejšie prejavy náklonnosti neutrálnych Spojených štátov voči štátom bojujúcim proti Nemecku. Tu sa žiada poznamenať, že keď autor hovorí o vyjadrení sa W. Churchilla o americkom Zákone o pôžičke a prenájme ako o „*najušľachtilejšom akte v dejinách*“, ide o vyhlásenie britského premiéra určené pre verejnosť, zatiaľ čo jeho osobný názor na tento zákon nebol taký lichotivý.

Nasledujúca kapitola pojednáva o amerických plánoch s povojnovým Nemeckom a, hlavne, o predstavách prezidenta F. D. Roosevelta o rozdelení a usporiadaní krajiny po vojne, pričom on sám považoval za najdôležitejšie oddelenie militaristického Pruska od zvyšku Nemecka. V tretej stati sa autor vo svojom výklade dostáva k samotnému zriadeniu EPK, najprv hodnotí komplikovanú situáciu okolo vzniku EPK a jej personálneho a procedurálneho zabezpečenia a potom analyzuje neustále snahy Washingtonu o zúženie kompetencií EPK, čím USA vlastne brzdili činnosť komisie. V tomto smere sa USA nielenže dostávali opakovane do konfrontácie sčasti so Sovietskym zväzom, ale predovšetkým s Veľkou Britániou, ale prejavovali tým tiež svoju nedôveru a nezáujem o novovzniknutú organizáciu, pri zrode ktorej pritom samé stáli. Neraz, a treba povedať, že i otvorene, kritizoval prístup Washingtonu k EPK aj samotný americký delegát – pôsobiaci v komisii – J. Winant, ktorý naň doplácaval počas celej existencie komisie. Sústavne totiž trpel nedostatkom informácií od vlastnej krajiny, takže pri mnohých rokovaníach zostával akoby len pozorovateľom britsko-sovietskych rozhovorov.

V poradí štvrtá časť práce sa zaoberá jedným zo základných problémov, ktorých objasnenie a zhodnotenie si autor vytýčil ako cieľ svojho výskumu – formovaním okupačných pásiem v Nemecku. Kapitola obsahuje na jednej strane charakteristiku predstáv jednotlivých členských štátov EPK o rozdelení Nemecka na okupačné zóny a na druhej strane charakteristiku vývinu ich vzájomných rokovaní. Riešenie danej situácie podstatne sťažovala váhavosť USA, resp. F. D. Roosevelta, či prijať severozápadnú, alebo juhozápadnú okupačnú zónu. Diskusie však napokon predsa len viedli ku konečnej dohode v tejto veci, a práve to považuje autor za najdôležitejší výsledok činnosti EPK. Podobnú štruktúru má aj piata kapitola venovaná vytvoreniu kontrolného systému v Nemecku. Pisateľ sa zameriava hlavne na nejednotné názory amerických činiteľov na to, ako by mal tento systém fungovať, v korelácii s čím sa opätovne objavovali kroky USA k obmedzeniu kompetencií EPK. Otázka vymedzenia okupačných pásiem a zavedenia kontrolného mechanizmu v Rakúsku, je kvôli istým špecifikám oproti vývoju v Nemecku spracovaná v samostatnej, šiestej, stati.

Významný problém riešený v rámci EPK predstavovala kapitulácia Nemecka, resp. vypracovanie kapitulčných podmienok. Zásadné ťažkosti spôsobovalo už len používanie pojmu bezpodmienečná kapitulácia, ktoré si vyžadovalo opatrnosť a rozvahu. V súvislosti s tým sa museli Spojenci dohodnúť i na postoji k satelitným štátom Nemecka. Pri rokovaníach vyvstávala najmä otázka, nakoľko treba zaujať neoblomný prístup voči Nemecku, vzhľadom na vylúčenie vzniku nového konfliktu. Rozhodovalo sa teda, či bude s Nemeckom podpísané prímerie, alebo kapitulácia bez podmienok. A hoci bola v júli 1944 zostavená a podpísaná výsledná dohoda, hovoriaca o bezpodmienečnej kapitulácii, isté nezhody v tejto oblasti pretrvávali i naďalej.

Pozitívne treba určite hodnotiť, že autor venoval osobitnú podkapitolu názorom exilových vlád na kapitulčné podmienky a pritom, samozrejme, neobchádza ani československú exilovú vládu sídliacu v Londýne. Tá prejavila značný záujem konzultovať s EPK podmienky kapitulácie Nemecka, hoci výraznejšie do ich obsahu zasiahnuť nemohla.

V samostatnej kapitole autor rozpracoval otázku, voči Nemecku nekompromisného, Morgenthauovho plánu, zostaveného americkým ministrom financií. Na tomto mieste autor veľmi dôkladne a výstižne charakterizuje chaos, neinformovanosť a rozpoltenosť americkej zahraničnej politiky, kde na seba „narážali“ rozdielne názory amerického prezidenta, ministra zahraničných vecí, ministra vojny, generála D. Eisenhowera či amerického delegáta v EPK. Pre lepšie pochopenie celého problému je situácia zasadená do širších súvislostí a čitateľ sa dozvedá aj o pozadí týchto udalostí a o tom, do akej miery bolo rozhodovanie o osudoch Nemecka závislé od záujmov samotných „rozhodcov“.

Deviata kapitola publikácie sa zaoberá dohodami – súvisiacimi s činnosťou EPK – uzavretými v priebehu roka 1945, niektorými výsledkami Jaltskej konferencie a rozhodnutím Postupimskej konferencie z augusta 1945 o ukončení pôsobenia EPK. Poslednou aktivitou EPK malo byť vypracovanie záverečnej správy o svojej činnosti. Ďalšie otázky ohľadom povojnového vývoja v Nemecku mala už zodpovedať Rada ministrov zahraničných vecí so sídlom v Londýne ako nový spojenecký orgán zriadený na Postupimskej konferencii. Oficiálne a definitívne bola činnosť EPK pozastavená v januári 1946 a výsledky jej práce a ďalší vývoj v Nemecku hodnotí autor monografie v poslednej, desiatej, kapitole. V závere sú napokon zhrnuté príčiny vzniku EPK, komplikácie súvisiace s jej existenciou a brzdiace jej aktivity, na ktorých sa jednoznačne podieľal aj prezident F. D. Roosevelt svojím presvedčením o tom, že komisia má výlučne poradnú funkciu a jej rozhodnutia nemajú žiadnu záväznosť. Napriek nepriaznivým okolnostiam, ktoré sprevádzali činnosť EPK, je autor presvedčený, že priniesla reálne a významné výsledky.

Popri už spomenutých publikovaných dokumentov Ministerstva zahraničných vecí USA autor pri svojom výskume vychádzal aj z iných vydaných prameňov, ako je korešpondencia predsedu Rady ministrov ZSSR s prezidentmi USA a ministerskými predsedami V. Británie za Veľkej vlasteneckej vojny, dokumenty z medzinárodných konferencií, či iných fór svetovej politiky 20. storočia. Významnými zdrojmi informácií boli mnohé knižné práce, štúdie a odborné články domácej i zahraničnej proveniencie a, napokon, memoáre popredných politických činiteľov, i keď poznačené subjektívnym vnímaním udalostí. V publikácii nechýba ani resumé v anglickom jazyku, v prehľadnej forme zostavený zoznam prameňov a použitej odbornej literatúry a menný register uľahčujúci prácu s textom. Na niekoľkých miestach je text vhodne doplnený o mapky znázorňujúce jednotlivé návrhy okupačných pásiem v Nemecku.

Na záver možno skonštatovať, že autorovi sa, napriek náročnosti zvolenej problematiky, podarilo zrekonštruovať aktivity Európskej poradnej komisie v korelácii s činnosťou americkej zahraničnej politiky v rokoch 1943 – 1945, a to prehľadnou a zrozumiteľnou formou, čím v plnej miere splnil cieľ, ktorý si v úvode práce vytýčil. Okrem toho je potrebné oceniť nielen spracovanie, u nás, doteraz iba čiastočne preskúmanej témy, ale aj prínos práce v oblasti výskumu viackrát spomínaných dokumentov Ministerstva zahraničných vecí USA.

Jana Bauerová

KARIKA, Jozef. *NEPRIATEĽ ŠTÁTU (VOLNÉ POKRAČOVANIE BESTSELLEROV V TIENI MAFIE A ČAS DRAVCOV)*. Bratislava : Ikar, a. s., 2011, prvé vydanie, 189 s. ISBN 9788055123967

Autor, vyštudovaný historik, nie je, napriek svojmu veku (tridsiatnik), na knižnom poli žiadnym začiatočníkom. Ak pominieme jeho webovú tvorbu, musíme – okrem v titulku uvedených bestsellerov – uviesť štyri knižné publikácie vydané na Slovensku a v ČR, a v USA vydaný súbor esejí. V novej knihe, voľnom treťom diele „mafianskej trilógie“ (?) napísanej a vychádzajúcej s ohromujúcou rýchlosťou (prvý diel vyšiel v roku 2010), ale opúšťa pole spoločenskokriminálneho thrileru a púšťa sa do oblasti na Slovensku pomerne neobvyklej.

Nepriateľ štátu je v svojej podstate s predchádzajúcimi dielmi prepojený – spočiatku akoby len okrajovo – postavou ružomerského primátora Harvana, ktorý (sám tvrdí a nemilosrdný mafián) vybojoval krutý zápas s mafiánskou konkurenciou a definitívne obsadil primátorské kreslo v rodnom Ružomberku. Ako človek s takmer absolútnou absenciou citov, trpiaci Aspergerovým syndrómom, považuje akýkoľvek prostriedok vedúci k dosiahnutiu cieľa za použiteľný, správny a nevyvolávajúci žiadne výčitky či emocionálne komplikácie. Krvavé stopy v nedávnej minulosti ho celkom zákonite privádzajú na nové pole záujmu a pôsobnosti. Ocítá sa v centre striktno utajenej vysokej politiky. Harvan sa na svoje prekvapenie dozvedá, že jeho zločiny, ktoré považoval za dokonale zamaskované, sú detailne zmapované skupinou vo vnútri tajnej služby, ktorá sa ho rozhodla v tiesni pritisnúť k múru a využiť ho pri záchrane štátu.

A práve to mení charakter Karikovho thrileru na novú kvalitu. Mocenský zápas o politické ovládnutie Slovenska je tu stvárnený ako akási rafinovaná kombinácia alternatívnej (najnovšej, resp. súčasnej) histórie a spoločenskopolitickej fikcie. Obsah je navyše okorený svojim zaradením do súčasnosti, využívaním reálií slovenskej politiky aj medzinárodných súvislostí. Kniha sa začína scénou z prísne utajenej cirkevnej inštitúcie, ktorá je v skutočnosti (a bez vedomia časti najvyššieho slovenského kléru) centrom slovenskej obdoby nacistickej organizácie ODESSA (Organization der ehemalige SS-Angehöriger). Kým však ODESSA mala za cieľ ukrývať a dopraviť do bezpečia – teda predovšetkým do južnej Ameriky – čo najviac SS-mannov, ktorým hrozilo v povojnovej Európe trestné stíhanie, slovenská organizácia najfanatickejších príslušníkov PO HG a HSLS Vesna (čo je kryptonym odvodený z V.S.S.N. – teda z ľudáckeho, resp. ľudákmi zneužitého *Verni sebe svorne napred*) má zámery úplne odlišné. Ide, samozrejme, o nadsadenie, o hyperbolizáciu nepopierateľných skutočností našej súčasnosti, ktorú autor prežíva vo významnom centre politického katolicizmu, rodisku a pôsobisku Andreja Hlinku. Pretože navyše naráža na tendencie oživovania ľudáctva v jeho skrytej neľudáckej podobe, rozhodol sa dotiahnuť niektoré jeho prejavy do zdanlivej absurdnosti. Zdanlivej preto, že na základe aj osobných skúseností vie, ako laxne a bez odmietavého záujmu sa veľká časť slovenskej spoločnosti stavia k oživovaniu toho najnehanebnejšieho z nedávnej slovenskej histórie – či sú to nezmyselné dva hroby Jozefa Tisa, krepčenie nad prázdnu rakvu Andreja Hlinku (pričom málokoho zaujíma, že táto rakva nemusí byť práve tá Hlinkova, nakoľko nebola zhotovená pre Slovensko iba ako solitér, a navyše bola v nedávnej minulosti umiestnená v prázdnom mauzóleu – prežitku z čias Stalina, Ceaucesca a pod., čo celej záležitosti dodáva zvláštnu pikantnosť) alebo busty Ďurčanského, Esterházyho či Šmigovského pamätná tabuľa. Nastáva tak nemilosrdné zrkadlo istej časti slovenskej spoločnosti. (Napokon má osobné skú-

senosti s filmom a niekoľkoročným zápasom o odstránenie pamätnej tabule slovenského stúpenca nacizmu a poslanca slovenského snemu, s vyhrážkami neol'udákov a zaslepených nacionalistov. Koniec-koncov aj ceny za publicistiku získal za svoj dokumentárny film o tejto odiózne postave, Msgr. ThDr. Jánovi Ferenčíkovi, ružomerskom farárovi – nástupcovi Andreja Hlinku – a aktívnom obdivovateľovi a prisluhovači nacizmu a tretej ríše.) Z tohto uhla pohľadu sú fabulácie, ktoré až neskutočne naliehavo upozorňujú na isté reálne trendy slovenskej politiky, dokonale oprávnené.

November 1989 otvoril organizácii Vesna cestu, na ktorú sa pripravovala desiatky rokov infiltráciou do všetkých štátnych štruktúr v nehynúcej nádeji, že raz bude mať príležitosť zaútočiť. Získavala skryté zdroje moci, silné finančné zázemie, pripravovala stratégiu i taktiku. No zrazu mala navyše aj nového – a vítaného – nepriateľa v Maďarsku, slovenských Maďaroch a odporných politikoch, ktorí im pomáhali rozvrátiť Slovensko. Desaťročia príprav v najhlbšej ilegalite sa mali konečne zúročiť. V radoch Vesny boli už prevažne príslušníci novej generácie, menej oduševnení, skôr orientovaní na materiálny zisk, ale s tým sa „stará garda“ HSLS a HG musela zmieriť, ak chcela v priebehu desaťročí infiltrovať všetky potrebné zložky štátneho aparátu aj komunistickú stranu. Karika sa pritom zámerne nevyhýba ani chúlостivému problému katolíckej cirkvi, keď ako jedného z najvyšších mladších predstaviteľov Vesny uvádza na scénu fanatického a popritom nepríjemného pedofilného homosexuálneho mnícha ako pendant starého funkcionára HG, nostalgicky spomínajúceho na likvidáciu Židov, arizáciu a úspešnú spoluprácu s nemeckým nacizmom pri likvidácii povstalcov. Do deja však vstupuje aj ďalší protagonist – vulgárny miliardár, jednoznačne identifikovateľný aj na poli reality svojím slovníkom aj neskrotnou nenávisťou k Maďarom, ktorý sa stáva hlavným vykonávateľom zámeru Vesny. Ujasňuje sa aj Harvanova úloha: Ružomberok je pravdepodobne jedným z hlavných centier Vesny a tajná služba potrebuje človeka, ktorý je schopný kontrolovať situáciu a rýchlo zasiahnuť na mieste. Vývoj smeruje k tomu, aby sa Harvan stal protagonistom udalostí, ktoré zmenia plány Vesny na ovládnutie Slovenska. Autor si pritom neodpustil niekoľko skutočne krvavých scén – či už hromadný atentát počas hlinkovských osláv v Černovej či vyvraždenie jednotky armády. Je evidentné, že sa podobne ako v predchádzajúcich dieloch necháva unášať československou a neskoršie slovenskou realitou nedávnych čias, keď mafiánske a mafiánsko-politické vraždy zaplavovali stránky novín a obrazovky televízorov potokmi krvi. Je pritom dostatočne poučený – aspoň pre literárne účely – o výbroji, potrebnej pre takéto účely, či už sú to odstrel'ovačské pušky Barret M82A1 a ich nasadenie alebo protipechotná mína MON-50, granátomet RPG-27 či útočné granáty RGD-5 vrátane ich účinkov. A využil to, aby vykonštruoval masakry otvárajúce cestu k štátnemu prevratu. Všetko je zinscenované tak, aby vina padla na Maďarsko a slovenské protiakcie mali od začiatku punc výhradne obranný. V záujme deja, samozrejme, musí ignorovať, zjednodušovať alebo prispôsobovať niektoré skutočnosti – napr. existenciu rakety Scud (asi mal na mysli staršiu SS-1c, teda taktický raketový komplex 9K72 Elbrus schopný zaútočiť na potrebnú vzdialenosť) na Smrekovici v oblasti Ružomberka, ktorá by asi satelitnému pozorovaniu neunikla – čo však tento druh literatúry používa bežne.

Harvan sa prejavuje ako dokonalý intrigán, ktorý v sebe spája chladne vykalkulovaný ťah k moci s odporom k ľudáckemu podsvetiu. Keď na popud tajnej služby zaútočí na centrum agresie, smeruje k dosiahnutiu dvojakého cieľa – likvidácii neol'udáckeho puču a odstráneniu všetkých materiálov, ktoré by ho mohli v budúcnosti znova ohroziť. Ak ho jeho zásah v prospech štátu vynáša do najvyšších politických sfér, je to vlastne akási prémia aj podnet k úvahám o väčšom rozlete...

Každá fikcia musí nevyhnutne pracovať s logickými skratkami – umením je dať im pečať vierohodnosti a pravdepodobnosti, čo sa Karikovi bezosporu darí. Hyperboly postavené na reálnych faktoch s hrozivou logikou vedú čitateľa udalosťami, ktoré by za istých okolností mohli zmeniť súčasný nestabilný politický systém na oveľa stabilizovanejší – na fašizmus. Paradoxom, ktorý možno ani nebol autorovým zámerom, ale ktorý s neskrotnou logikou privádza totiž Harvana k tomu, že svojím brutálnym zásahom do priebehu fašistického coup d'état zákonite nastupuje rovnakú cestu s podobnými – aj keď nie vždy ľudácky alebo cirkevne motivovanými – túžbami, presahujúcimi však v závere knihy hranice Slovenska... Nakoniec sa aj on stáva na novej úrovni predstaviteľom toho, čo pod tlakom okolností pomohol zlikvidovať (autor si tak zjavne ponecháva otvorenú možnosť neskoršieho pokračovania deja aj knihy).

Pre ponovembrovú generáciu, vo veľkej väčšine ľahostajnú ku genéze fašizmu a k jeho podstate, je kniha síce skratkovitým, ale napriek tomu výstižným vysvetlením jeho koreňov a prostriedkov a súčasne tiež ciest rizika jeho opätovného nástupu. I keď to možno autor do tejto podoby ani nezamýšľal doviest', text, tváriaci sa ako strhujúci thriller, je v skutočnosti smrteľne vážnym varovaním pred možnou alternatívou vývoja spoločnosti – zvlášť v čase celosvetovej krízy, prejavujúcej sa okrem iného aj nenápadným hnutím Európy a vlastne celej západnej civilizácie.

Stanislav V. Chytka

ANOTÁCIE, GLOSY

KOVÁCS, Ferenc. *ŠTUDENTI V BÚRKE*. Nové Zámky : Občianske združenie Za troma mostami (b. r. – 2011), 92 s., fotografie v texte.

Novozámocké občianske združenie „Za troma mostami“ vydalo aj v slovenčine pôvodný maďarský text memoárov Ferenc Kovácsa *Diákok a viharban*, rodák (* 1930) z Gbeliec (Köbölkút), ktoré na niekoľkých desiatkach strán podávajú autentické svedectvo o pomeroch za prvej Československej republiky v Nových Zámkoch a okolí, v oblasti školstva a vzťahov medzi národmi a národnosťami, udalosťami na jeseň 1938 a počas maďarskej okupácie južného Slovenska, ale je tam mnoho faktov aj o pomeroch v Nemecku a Čechách v roku 1945. Autor podáva informácie o situácii na maďarskom gymnáziu Petra Pázmánya v Nových Zámkoch (založené v roku 1842), o vojnových udalostiach v meste, bombardovaní Nových Zámkov americkým letectvom a svojich vlastných zážitkoch ako príslušníka maďarskej mládežníckej polovojenskej organizácie Levente počas nasadenia jej členov v posledných mesiacoch vojny v Nemecku (Eger – Cheb, Kassel, Göttingen, Nordhausen, Weimar atď.), ako aj o strastiplnej ceste do rodnej obce po skončení vojny. Aj keď autor opisuje väčšinou smutné až tragické udalosti (otec mu prišiel o život pri februárových bojoch medzi Nemcami a Červenou armádou v oblasti Mužle, pričom mu nemohol ísť ani na pohreb, lebo práve vtedy ho „vagónovali“ údajne na kopanie zákopov a posilnenie nemeckej obrany v oblasti Komárna, v skutočnosti ho však spolu s desiatkami tisíc iných maďarských mladíkov vyviezli do Nemecka – s. 58-60), nechýba mu ani humor. Napríklad, keď opisuje zúfalé hygienické pomery, vážne nebezpečenstvá

alebo permanentný hlad, približuje to čitateľom nasledovnými slovami: „*Bola to veľkonočná nedeľa. Máté Piťu mi s plačom povedal: 'Feri, v tomto roku sme poctivo dodržali veľký pôst. Keď sa voľakedy vôbec dostaneme domov, môžeme prehlásiť, že my sme všetky piatky, malé a veľké pôsty teraz hladovali dopredu do konca nášho života'*“ (s. 72).

Je to len tenká publikácia, ale aj tak si zaslúži zmienku aj v časopise *Vojenská história*, pretože ide o svedectvo pamätníka o tom, ako 12 – 15-ročný mladík vnímal vojnové udalosti a ako sa v jeho vedomí odrážala rodinná výchova, školské vzdelanie i dobová propaganda, čo je nesmierne zaujímavé aj preto, že hoci svoje pamäti napísal až v roku 1992, zachoval si aj po svojich smutných zážitkoch mnohé postoje a názory z vojnového obdobia ovplyvneného maďarskou propagandou. Podáva ich buď priamo (názory na Trianon, Viedenskú arbitráž, pomery na škole), alebo si ich pozorný čitateľ, poznajúc aj iné pramene, memoáre a dobovú tlač či širšie súvislosti, vydedukuje z čítania „medzi riadkami“. Tak napríklad je pre znalca medzivojnovkej problematiky veľmi zaujímavé už povolanie jeho otca, ktorý bol železničiarom. Kovács na viacerých miestach spomína, že „nevedel po slovensky,“ čo je pozoruhodné najmä preto, že v odbornej literatúre, najmä u maďarských autorov sa stále opakuje tvrdenie, že všetci maďarskí železničiarci boli prepustení československými úradmi. Je to len jeden prípad, ale ukazuje, že boli aj výnimky. Podmienkou zotrvania v zamestnaní bolo jednak zloženie sľubu vernosti Československu a jednak ovládanie alebo naučenie sa „československého“, českého či slovenského jazyka. Ak teda autor píše, že jeho otec ako železničiar nevedel po slovensky, bude to asi len čiastočne pravda, lebo základné veci potrebné pre službu na železnici si osvojiť musel a určite ich aj ovládal. Ale aj tak to na druhej strane ukazuje, že striktné neplatilo, že všetci maďarskí železničiarci

prišli na Slovensku po roku 1918 o prácu.

Priamymi výpoveďami sú naopak jeho riadky, v ktorých opisuje pomery po roku 1918: „*So smútkom spomínam na Trianonskú mierovú zmluvu, ktorou veľmoci posvätili rozkúskovanie štátu a mnoho tisíc, ba státisíce Maďarov sa dostalo do cudzieho jarma... Rad útrap počas dvadsaťročnej okupácie sa začal tým, že škola stratila svoju budovu... od tej doby české školské inštitúcie a miestni českí vodcovia sa neprestali snažiť, aby poskytovali pomoc na úkor maďarskej sekcii a maximálne podporovali všetkými prostriedkami sekcii československú*“ (s. 15). Asi márne by sme tu očakávali aspoň zmienku o tom, že pred rokom 1918 tu žiadna slovenská ani nemecká sekcia neexistovala hoci v meste tieto menšiny – v nezanedbateľnom počte – žili tiež. A to je ten rozdiel medzi Československom a Uhorskom, ktorý sa často zamlčuje: po roku 1918 bola v Nových Zámkoch nielen sekcia „československá“, ale aj maďarská. Československá však v novembri 1938 opäť zmizla, ale to už Kovács nezaznamenáva, hoci na maďarskom gymnáziu mal aj spolužiakov slovenskej národnosti.

Autor opisuje aj pomery v Nových Zámkoch po Viedenskej arbitráži, keď mesto a okolie pripadli Maďarsku. Podľa neho roky 1918 – 1938 boli obdobím dvadsaťročného utrpenia a po novembri 1938 sa aj na maďarskom gymnáziu v meste mohlo slobodnejšie dýchať. Na druhej strane však poznamenáva, že v 40. rokoch boli časté aj telesné tresty na gymnáziu (!), riaditeľ a bolo potrebné oslovovať jeho honosným titulom, inak si študent mohol ľahko vykoledovať zaucho a podobne. Ako píše autor predslavu Ing. Daniel, je „osvetovou tragédiou“, ak jedna skupina ľudí považuje vstup horthyovských vojsk za oslobodenie a druhá skupina ľudí to považuje za okupáciu. Je to výsledok toho, že o takých udalostiach, akými boli Trianonská mierová zmluva či Viedenská arbitráž dostáva dnešná mládež rozdielne informácie (s. 4). K tomu

treba poznamenať, že nielen mládež, ale rozdielne stanoviská prinášajú aj odborné publikácie, čo je na pováženie. Ak sa nevedia dohodnúť odborníci, či išlo o okupáciu alebo o oslobodenie, nemožno nič iné, ako dezorientovanosť očakávať tiež od mládeže. Cieľom publikácie je ukázať názory a pocity, aké mal vtedy študent gymnázia maďarskej národnosti. Aj keď slovenský čitateľ, samozrejme, nebude s ním vo všetkom súhlasiť, ide o užitočnú publikáciu, ktorá môže prispieť aj k objasneniu toho, prečo to mnohí Maďari a Slováci vnímajú dodnes rozdielne, dodáva Daniel.

Študent gymnázia Kovács zažil viacnásobné bombardovanie mesta americkými lietadlami (dve v októbri 1944 a jedno v marci 1945) zo základní v oblasti mesta Bari v Taliansku. Podľa Daniela sa počet obetí bombardovania zo 7. októbra 1944 odhaduje na 2 200, pričom boli medzi obeťami nielen obyvatelia Nových Zámok a maďarskí či nemeckí vojaci, ale aj náhodní neznámi cestujúci, sovietski vojnoví zajatci, utečenci z východu a bezdomovci, ktorých prechádzajúci front či bombardovanie už predtým pripravili o prístrešie vo východnejších a južnejších oblastiach Slovenska a Maďarska. Vtedy bombardovalo mesto 164 lietadiel, ktoré zhodili cca 396 ton bômb, v marci 1945 to bolo 328 lietadiel americkej 15. leteckej armády, ktoré zhodili 817 ton bômb, pričom bolo okrem okolia železničnej stanice zničené aj celé historické centrum mesta – arcibiskupský palác, stará radnica a hotel Zlatý lev.

V závere vojny sa aj Kovács dostal medzi tých viac ako 100-tisíc maďarských mladíkov, ktorých szalasiowski fašistický režim vyslal na podporu hitlerovského Nemecka a z ktorých sa tisíce (medzi nimi aj viacerí jeho druhovia z Gbeliec a okolia) domov už nikdy nevrátili a odpočívajú na neznámych miestach v Nemecku.

F. Vrábek

LAVERY, Brian. *CHURCHILL VÁLEČNÝ CESTOVATEL*. Praha : Volvox Globator, 2010. 503 s., ISBN 978-80-7207-760-1.

Winston Churchill bezpochyby patril medzi najvýraznejšie a najzaujímavejšie osobnosti 20. storočia. Práve preto sa ešte počas svojho života stal obľúbenou témou dejepiscov. Záujem oň neustal ani dnes a jeho život a dielo je postupne posudzované zo všemožných uhlov pohľadu. Predkladaná monografia sa zaoberá jedným z aspektov Churchillovho pôsobenia počas druhej svetovej vojny – a to jeho cestovaním. Kniha popisuje Churchillove dlhé cesty mimo oblasť západnej Európy a podáva detailný pohľad na jeho život a správanie sa na cestách, do jeho vzťahov so sprevádzajúcim tímom, na postavenie žien v jeho blízkosti a pod. Prínos publikácie preto môžeme vidieť predovšetkým v jej dotváraní komplexného pohľadu na jeho osobnosť. Churchill bol známy tým, že veci rád riešil osobne a verbálnej diskusii dával prednosť pred korešpondenciou. Dokonca sa mu pripisuje autorstvo pojmu 'summit' (s. 9). Počas druhej svetovej vojny podnikol niekoľko desiatok ciest, často veľmi nebezpečných. Sám si toto nebezpečenstvo uvedomoval, no nemal strach – práve naopak. Po vzrušení a nebezpečenstve vždy túžil (s. 7). Kniha je rozdelená na dvadsať kapitol, je doplnená úvodom, záverom a rozsiahlym zoznamom literatúry a prameňov. Samozrejmosťou je menný, miestny a vecný register.

Prvé tri kapitoly sa zaoberajú Churchillovou 1. vojnovou cestou, stretnutím s prezidentom USA Franklinom D. Rooseveltom na Newfoundland v zátokke Placentia, kde bola podpísaná známa Atlantická charta. Ďalšie dve kapitoly sa venujú Churchillovmu druhému stretnutiu s Rooseveltom na prelome rokov 1941 a 1942 vo Washingtone. Churchill strávil v hlavnom meste USA Vianoce a cestou späť sa stal prvým ministerským predsedom, či vôbec štátnikom, ktorý preletel Atlantik lietadlom (s.137). Boeing

314 počas letu z Washingtonu na Bermudy dokonca chvíľu sám pilotoval. V lete 1942 podnikol Churchill do Washingtonu ďalšiu kratšiu cestu, vtedy cestoval lietadlom do USA aj späť. Detaily o tejto ceste môžeme nájsť v poradí šiestej kapitoly knihy. Siedma a ôsma kapitola približujú jednu z Churchillových najdlhších, najnebezpečnejších a najnepohodnejších ciest. Šlo o let do Moskvy cez Gibraltár, Káhiru a Teherán v čase, keď bola Os Berlín – Rím na vrchole moci a ovládala nebo nad celou Európou i podstatnou časťou severnej Afriky. V roku 1943 absolvoval britský ministerský predseda dôležité rokovania s Rooseveltom v marockej Casablance (kapitola IX.). Odtiaľ sa komplikovane vybral do Turecka, navštívil Káhiru, Adanu, Cyprus, Tripolis a Alžír (kapitola X.). Aj keď mu táto cesta poskytla možnosť na relax a množstvo duševných stimulov, fyzicky ho vyčerpala a po návrate do Spojeného kráľovstva mu zistili zápal pľúc (s. 235). V jedenástej kapitole Lavery píše o Churchillovej tretej návšteve Washingtonu v máji 1943. Operáciu pod krycím názvom *Quadrant*, teda konferenciou v kanadskom Quebecu v auguste 1943, sa zaoberá dvanásta kapitola. Tesne pred prvým stretnutím „veľkej trojky“ v Teheráne sa Churchill stretol s Rooseveltom a čínskym generalissimom Čankajšekom v Káhire, potom už v dňoch od 28. novembra do 6. decembra 1943 prebiehala samotná konferencia v Teheráne. Týmito udalosťami sa zaoberá pomerne rozsiahla trinásta kapitola. V štrnásť kapitole sa dozvieme o Churchillovej rekonvalescencii v Marrákeši, kde oslávil aj Vianoce. Po pobyte v Maroku sa mu zlepšilo zdravie, no z dôvodu plánovanej operácie Overlord 5 mesiacov neopustil britské ostrovy (s. 339). Churchill sa pôvodne chcel vyložiť so spojeneckými jednotkami v Normandii, no na nátlak kráľa ustúpil. Neskôr podnikol niekoľko menších ciest do Francúzska i Talianska. Okrem toho sa v pätnásť kapitole dozvieme o ďalšom stretnutí ministerského predsedu s prezidentom

tom USA v Quebecu a o návšteve New Yorku. Koncom roka 1944 podnikol Churchill ďalšiu cestu do Moskvy, kde si pomocou známeho „papierika s percentami“ so Stalinom „rozdělili“ strednú a východnú Európu (kapitola XVI.). Krátku návštevu Grécka zmietajúceho sa v občianskej vojne opisuje sedemnásť kapitola. Hneď dve kapitoly, osemnásť a devätnásť, sa venujú zrejme najdôležitejšej konferencii „veľkej trojky“, ktorá rozhodla prakticky o povojnovom usporiadaní Európy – Jaltskej konferencii z februára 1945. Cesta do Jalty predstavovala len malé nebezpečenstvo a Churchill i Rosevelt so sebou tentoraz vzali i pomerne veľké štáby ľudí. Posledná, dvadsiata kapitola sa venuje niekoľkým menším cestám v marci 1945, počas ktorých Churchill navštívil Holandsko, Belgicko a Nemecko a záverečnú konferenciu „veľkej trojky“ v Postupime. Churchill bol sklamaný tým, že sa táto konferencia nekonala v Londýne. Keďže on sám počas celej vojny cestoval na rôzne konferencie, predpokladal, že by svetoví lídri mohli raz navštíviť aj bombardovaním zničené hlavné mesto Veľkej Británie. Navyše, počas konferencie prehral voľby a nahradil ho na nej nový ministerský predseda Clement Attlee. Cesta do Postupimu bola poslednou premiérovou vojnovou cestou. V závere nám Lavery priblížil detaily o denníkoch, memoároch a spomienkach Churchillových spolupracovníkov na jeho cestách i ich osudy po vojne. Rovnako spomenul i osudy lodí a lietadiel, ktoré ministerský predseda počas svojich ciest používal.

Monografia obsahuje veľmi podrobné informácie o každej z Churchillových ciest. Nachádza sa tu množstvo presných technických údajov o každej lodi či lietadle, ktorými ministerský predseda cestoval spolu s praktickými poznámkami o ich používaní. Spolu s nimi v knihe nájdeme i komentáre Churchilla i ostatných členov jeho tímu na vybavenie jednotlivých dopravných prostriedkov spestrené o zvyky a tradície

posádok. Text je na niekoľkých miestach doplnený prehľadnými mapami ciest s vyznačenou plánovanou i reálnou trasou cesty. Uprostred knihy je fotografická príloha.

J. Drábik

MITÁČ, Ján (zost.). *JUH SLOVENSKA PO VIEDENSKEJ ARBITRÁŽI 1938–1945. ZBORNÍK Z VEDECKEJ KONFERENCIE ŠURANY 22. – 23. MARCA 2011.* Bratislava : Ústav pamäti národa, 2011, 291 s.

Ústav pamäti národa v Bratislave vydal zborník príspevkov šestnástich autorov, ktorí sa svojimi referátmi podieľali na medzinárodnej konferencii v marci 2011 v meste Šurany. Viedenská arbitráž z 2. novembra 1938, bezprostredne nadväzujúca na mníchovský diktát, a následné roky patria k najtragickejším úsekom českých a slovenských dejín. Týmto aktom, podobne ako predtým nadiktovaným rozhodnutím veľmocí v Mníchove, sa od Československa odčlenilo značné územie južného Slovenska a Podkarpatskej Rusi, spolu so státisícami slovenského, českého a rusínskeho (ale aj nemeckého) obyvateľstva. Podľa československých prameňov znamenalo viedenské rozhodnutie ministrov zahraničných vecí Ribbentropa a Ciana naklonených viac požiadavkám horthyovského Maďarska, veľmi citelné poškodenie Československa a jeho politických, hospodárskych a národných záujmov. Prinieslo ďalšie oslabenie republiky, ktorá sa zmenila na štátny útvar neschopný vojenskej obrany. Stratili sme 10 390 kilometrov štvorcových teritória a podľa sčítania ľudu z roku 1930 tam žilo vtedy spolu 853 670 osôb, z toho 503 980 obyvateľov maďarskej národnosti, 272 145 Slovákov a Čechov, 8 947 Nemcov atď. Ako vidieť, heslá o „samourčení“ a oprave potrianonských hraníc na základe etnického princípu boli len kamuflážou a pod nadvládu horthyovského fašistického režimu sa

dostali aj masy nemaďarských obyvateľov, ktorí boli znovu vystavení najtvrdšiemu národnostnému a sociálnemu útlaku. Viedenský výrok znamenal aj ťažké straty v ekonomickej oblasti, narušenie hospodársky kompaktných území a prerušenie cestných aj železničných komunikácií.

Toto obdobie patrí k najmenej prebádaným úsekom našich dejín, veď do roku 1989 sa o tých tragických udalostiach mohlo hovoriť len veľmi zjednodušene a jednostranne, aby sa nenarušoval princíp „proletárskeho internacionalizmu“. Okrem starších monografií Martina Vietora a Lóránta Tilkovszkého a niektorých čiastkových štúdií vlastne nejstvovala prehľadná práca o Viedenskej arbitráži. Najčastejšie sa spomínali len spory maďarskej a československej buržoázie a ich spoločná snaha utláčať pracujúcich z oboch národov. Až po zmene režimu začali slovenskí historici venovať zvýšenú pozornosť aj Viedenskej arbitráži, a bádanie o nej sa mohlo uskutočňovať v slobodnejšej atmosfére, než v predchádzajúcich rokoch. Jedným z významných výsledkov výskumu bolo vydanie trojzväzkového diela Ladislava Deáka pod názvom „*Viedenská arbitráž, Dokumenty*“, kde sú publikované základné materiály z uvedeného obdobia týkajúce sa diplomatickej prípravy, ale aj reálneho dopadu arbitráže na každodenný život a osudy obyvateľstva okupovaného územia. Novšie sa tejto problematike u nás venuje sústavne Martin Hetényi, ktorý o tom vydal už viaceré štúdie a dve monografie.

Na úseku historického výskumu udalostí v rokoch 1938 – 1945 treba ešte veľa vykonať, preto možno uvítať iniciatívu slovenského Ústavu pamäti národa (ÚPN), ktorý v dňoch 22.– 23. marca 2011 usporiadal v Šuranoch dvojdnú medzinárodnú konferenciu historikov na tému *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938 – 1945*. Na podujatí sa zúčastnili vedci z Veľkej Británie, Českej republiky, Ukrajiny i z Maďarska a, samozrejme, aj mnohí slovenskí znal-

ci uvedeného obdobia. Pomerne v krátkom čase po uvedenej konferencii vydal ÚPN aj zborník príspevkov, ktorý znovu ukazuje rozdielne pohľady a prístupy maďarských, slovenských a českých historikov k danému obdobiu.

Po úvodných príspevkoch podávajúcich celkový prehľad o problematike Martina Hetényiho, Ferdinanda Vrábľa a Viliama Jablonického nasledujú štúdie venované jednotlivým čiastkovým problémom, medzi ktorými zaujmú ako príspevky budapeštianskeho historika Istvána Janeka o maďarských a slovenských revizionistických snahách a bilaterálnych vzťahoch v rokoch 1939 – 1940, Jána Mitáča o vianočných nepokojoch v Šuranoch v roku 1938, odraze Viedenskej arbitráže a jej ohlase v českej tlači z pera Michala Pehra, alebo o britskom pohľade na tento úsek dejín od Andrása Beckera. Otázkami evakuácie územia južného Slovenska na základe archívneho materiálu z Okresného archívu v Trnave sa zaoberá Peter Sokolovič, K problematike prenasledovania Židov a holokaustu prinášajú detailnejšie poznatky Martina Fiamová a František Buda. O maďarskom vpáde na Slovensko v marci 1939 a jeho ohlase píše Martin Lacko a ukrajinskí autori Igor Šnicer a Tatjana Sergienko oboznamujú s problematikou a literatúrou týkajúcou sa bývalej Podkarpatskej Rusi, pričom sa venujú aj štátoprávnemu postaveniu tohto územia a jeho významu ako etnopolitického faktora.

Ekonomické problémy rozoberá detailne dvojica autorov: Ludovít Hallon a Miroslav Sabol, ktorí podávajú názorné príklady a rozboru fatálneho dopadu Viedenskej arbitráže na poľnohospodárstvo, priemysel, peňažníctvo a infraštruktúru južného Slovenska. Peter Mičko analyzuje dopad novembrového rozhodnutia vo Viedni na činnosť Továrne na papier v Slavošovciach ú. s.

Anotovaný zborník príspevkov rozširuje špecializovanú literatúru mapujúcu obdobie 1938 – 1945 na južnom Slovensku a Za-

karpatskej Ukrajine a posluží všetkým záujemcom aj ako prehľad a zhrnutie novšej literatúry o tejto problematike.

F. Vrábek

VANĚK, Oldřich – MORAVČÍKOVÁ, Lenka. *Prežili sme holokaust*. Liptovský Mikuláš : Oblastný výbor SZPB, 2011, 45 s.

Skromná publikácia prináša okrem všeobecne známych informácií ohľadom židovskej problematiky na Slovensku v rokoch druhej svetovej vojny aj informácie, ktoré sa týkajú regionálnych dejín Liptova, a to predovšetkým mesta Liptovský Mikuláš. V prvej časti *Židovská komunita v Liptovskom Mikuláši v období druhej svetovej vojny* pracovníčka miestneho archívu medzi faktografiu o prvých protizidovských opatreniach od jesene 1938 a o konkrétnych dôsledkoch Salzburských rokovaní vložila citácie z osobných spomienok. Približuje tiež proces arizácie v meste a vymenováva likvidované židovské podniky, taktiež transporty z liptovského okresu a situáciu v období Slovenského národného povstania. Z viacerých menovaných a ocenených obyvateľov, ktorí pracovali a riskovali na strane záchrany a pomoci Židom, uvádza ako najväčšieho židovského záchrancu evanjelického farára a správcu sirotinca Vladimíra Kuna. Druhú časť tvoria *Spomienky na stratené detstvo* Aryeh E. Shimrona z Izraela, *Ako som prežil holokaust na Slovensku v rokoch 1939 – 1945* Petra Villanyiho z Kanady a *Spomienky na Povstanie* Petra Starka z USA. Treťou časťou o útekoch z Osvienčimu prispel do publikácie Oldřich Vaněk, ktorý sumarizuje počty pokusov o útek z koncentračného tábora v rozpätí od októbra 1941 do januára 1945. Uvádza, že slovenskí Židia Walter Rosenberg a Alfred Wetzler, ktorých cieľom bolo varovať pred nebezpečenstvom ďalších deportácií, strávili už s novou identitou v Liptovskom Mikuláši približne šesť týždňov v bezpečí

evanjelického sirotinca. Poslednou časťou brožúry je niekoľkostranový abecedný *Zoznam obetí holokaustu v Liptovskom Mikuláši*, v ktorom je pri každom mene uvedený dátum narodenia. Zoznam však postráda akúkoľvek informáciu o príslušnosti obetí židovskej národnosti k Liptovskému Mikulášu – čitateľ môže len dedukovať, že ide o obyvateľov, ktorí boli z mesta deportovaní (vrátane Židov dislokovaných z Bratislavy), respektíve obeť, ktorých zoznam vznikol na základe prezentačných súpisov zhotovených koncom februára 1942 v Liptovskom sv. Mikuláši a/alebo súpisu ešte z jesene 1939, v ktorom boli zapísaní nielen Židia, ktorí mali v okrese trvalý pobyt, ale aj tí, ktorí sa na Liptove zdržiavali prechodne, prípadne môže byť zohľadňované aj kritérium miesta narodenia v okrese, keďže boli aj obeť fašistických či gardistických represíí. Napriek tomu, aj táto útlá brožúra postavená na archívnych materiáloch, spomienkach a publikovanej literatúre dokazuje, že regionálna tlač má svoje nezastupiteľné miesto v dokumentovaní a spoznávaní dejinných udalostí danej oblasti.

B. Šed'ová

BUREŠ, Oldřich – NEDVĚDICKÁ, Vendula. *SOUKROMÉ VOJENSKÉ SPOLEČNOSTI. STARONOVÍ AKTÉŘI MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTI*. Plzeň : Aleš Čeněk, s. r. o., 2011, 248 s., ISBN 978-80-7380-350-6

Po veľmi stručnom úvode sa autori venujú definíciám a terminologickým problémom súkromných vojenských spoločností (ďalej SVS) a ich typológii. Keďže doposiaľ neexistuje žiadna medzinárodná akceptovaná definícia SVS, v publikácii sú analyzované niektoré pokusy o ich definovanie a definície žoldnierstva, ktoré však nemôžu byť úplne aplikovateľné na SVS, pretože nereflektujú všetky súčasné aspekty

fungovania týchto spoločností a postavenie ich zamestnancov. Najčastejšie používaná typológia od Petra W. Singera rozdeľuje široké spektrum súkromných služieb vo vojenskej oblasti do troch typov, vychádzajúc z kritéria vzdialenosti od bojiska: spoločnosti poskytujúce priamu vojenskú podporu a operujúce priamo na bojisku (najviac sa približujú klasickým žoldnierom); vojenské konzultačné spoločnosti (poskytujú strategické, operačné, výcvikové a organizačné služby) a spoločnosti zabezpečujúce vojenskú podporu, ktoré vykonávajú služby nebojového charakteru, hlavne logistiku, technickú podporu a spravodajské služby. Keďže uvedená typológia je veľmi statická, jej nedostatky sa pokúšajú eliminovať menej známe klasifikácie služieb SVS.

Tretia časť knihy je venovaná historickému prierezu využívania privátnych vojenských síl a prostriedkov od púnskej po koniec druhej svetovej vojny, v období studenej vojny, keď išlo hlavne o pôsobenie žoldnierskych skupín v afrických krajinách a vznik prvých moderných SVS v USA a Európe. V závere tejto časti nájde čitateľ zdôvodnenie najnovšieho boomu vo využívaní služieb SVS.

Predmetom ďalšej kapitoly sú kľúčové oblasti pôsobenia SVS a ich najdôležitejší legitímni zákazníci, ktorými sú vlády jednotlivých štátov, medzinárodné vládne i nevládne organizácie a nevojenské súkromné spoločnosti v Afrike, Ázii, na Blízkom východe, na území bývalého Sovietskeho zväzu, v Európe, Južnej a Severnej Amerike. SVS pôsobia predovšetkým v oblasti vojenského poradenstva a výcviku, v priamom boji a operačnej podpore, v oblasti zbrojenia, pri práci s informáciami, v bezpečnosti a prevencii kriminality a v logistike. Autori uvádzajú, že ich cieľom nie je komplexné zmapovanie pôsobenia všetkých SVS vo svete, ale ilustrácia štruktúry, motívov i správania zákazníkov spoločností v rôznych krajinách a regiónoch na konkrétnych príkladoch.

Súkromný vojenský priemysel nie je len americkým fenoménom, ako by sa mohlo zdať vďaka masívnej medializácii práve amerických SVS. Keďže však vláda USA je minimálne posledné desaťročie najväčším zákazníkom SVS vzhľadom na objem, dĺžku i škálu požadovaných služieb, venujú autori publikácie USA samostatnú kapitolu. USA sa zároveň označujú za kolísku moderných SVS a priekopníka extenzívneho využívania ich služieb v ozbrojených konfliktoch na celom svete. Po historickom priereze nasadzovania žoldnierov v USA od vojny za nezávislosť po súčasnosť, predmetná kapitola detailne informuje o činnosti najvýznamnejších súčasných amerických SVS, ktoré sú používané predovšetkým ako „servisná“ podpora pre národné ozbrojené sily. Autori konštatujú, že „kontrola SVS a ich činnosti sú doposiaľ veľmi problematické, keďže v období masívneho využívania SVS nedošlo k zodpovedajúcemu prijímaniu opatrení v monitorovacej a kontrolnej oblasti.“

Prehľadným výpočtom a argumentáciou pozitívnych a na druhej strane negatívnych aspektov využívania SVS nastoľujú autori závažnú dilemu, zdôrazňujúc „nevyhnutnosť pôsobenia SVS prísne regulovať, aby bolo možné minimalizovať nežiaduce problémy a zároveň naopak maximalizovať pozitívne aspekty využitia služieb SVS“. V rámci troch základných úrovní regulácie činnosti SVS – medzinárodnej, štátnej a trhovej – sú analyzované taktiež ich silné a slabé stránky. Z nedostatkov existujúcich regulačných mechanizmov vyplýva potreba akceptácie multidimenzionálneho prístupu v optimalizácii stupňa regulácie aktivít SVS. Kapitolu obohacuje tabuľkový prehľad národných regulačných opatrení týkajúcich sa činnosti SVS od Austrálie až po Ukrajinu.

V závere publikácie je načrtnutý súčasný stav výskumu SVS, ktorý pokročil od pôvodnej debaty o výhodách a nevýhodách využívania ich služieb a primárne sa zameriava na analýzu dopadov privatizácie bezpečnosti na fungovanie politických sys-

témov na národnej i medzinárodnej úrovni. Súčasťou knihy je rozsiahly zoznam použitých a odporúčaných zdrojov a literatúry i predmetový register.

B. Šed'ová

NIŽŇANSKÝ, E. *NACIZMUS, HOLOKAUST, SLOVENSKÝ ŠTÁT*. Bratislava : Kalligram, s. r. o., vydavateľ László Szigeti. Bratislava 2010, 296 s. ISBN 978-80-8101-896-6

Knihy vyšla s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Výskum v nemeckých archívoch v rámci projektu Agentúry pre vedu a výskum Slovensko-nemecké vzťahy 1938 – 1945 v dokumentoch. Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR. Publikácia bola vydaná v spolupráci s Nadáciou Milana Šimečka. Tento knižný výber uvádza desať materiálov (publikovaných v rôznych časopisoch a zborníkoch), ktoré sa po obsahovej stránke prelínajú, dopĺňujú a logicky na seba nadväzujú.

Je to historiografická rekonštrukcia činnosti režimov v Nemecku a na Slovensku v 30. – 40. rokoch 20. storočia nielen z hľadiska ideológie, ale aj každodennej praxe. Táto problematika prekračuje hranice rokov 1933 – 1945 aj povojnového Nemecka po historickej i morálnej stránke, je tiež aktuálna pre poznávanie našich pomerov.

V úvode knihy Ivan Kamenec autora pomenoval *Historik tvrdohlavo hľadajúci neprijemné fakty, súvislosti a vysvetlenia*.

Prvá časť *Zmocnenie sa vlády HSLS v roku 1938/39 na Slovensku a „Machtergreifung“ 1933/34 v Nemecku* rozoberá tri stupne moci: I. stupeň „slovenská ľudácka revolúcia“ od 6. októbra do 1. decembra 1938, II. stupeň od 1. decembra 1938 do 14. marca 1939 a III. stupeň od vzniku slovenského štátu k zvoleniu Tisa za prezidenta 26. októbra 1939.

Časť *Deportácie Židov zo Slovenska v novembri 1938* (postrk) uvádza, že ich

bolo viac ako 7 500 násilne a neľudsky vysťahovaných na územie, ktoré po prvej Viedenskej arbitráži z 2.11.1938 okupovalo Maďarsko, väčšina sa však do konca roka vrátila späť. Adolf Eichmann sa podieľal na príprave dokumentov týchto deportácií.

V tretej časti *Volby do Snemu Slovenskej krajiny v roku 1938* sa konštatuje, že 6.10.1938 bola vyhlásená autonómia Slovenska (prakticky boli zakázané všetky politické strany) a voľby do snemu sa konali 18.12.1938 podľa jednotnej kandidátky HSLS – Strany národnej jednoty, na ktorých bolo zvolených 63 poslancov, od demokracie sa prešlo k diktatúre.

Akcia *Nisko a židovský tábor vo Vyhniciach* – bol to prvý organizovaný pokus „riešenia židovskej otázky“ deportovaním Židov do Generálneho gouvrenmentu do oblasti Nisko pri rieke San z niekoľkých európskych krajín. V októbri a novembri 1939 odišlo z Viedne, Katovic a Ostravy 6 transportov, ktoré mali vybudovať tábor pre ďalších Židov. Bola to príprava pre budúce transporty do táborov smrti. Siedmy transport z Ostravy sa už za riekou San nedostal, z neho vznikol prvý koncentračný tábor v Sosnowci. Židovská ústredná úradovňa na Slovensku žiadala, aby bolo z neho 275 Židov vrátených na Slovensko, a tak 8. 2. 1940 vznikol v kúpeľoch vo Vyhniciach tábor „Židovská vystaňovalecká skupina“. V auguste 1944 tábor ukončil činnosť.

Štvrtá časť *Deportácie v roku 1942* opisuje prijatie Židovského kódexu (Vládne nariadenie č. 198/1941 Slov. z. o právnom postavení Židov) 9. septembra 1941, ktorý obsahoval súbor protizidovských predpisov. Podľa neho od 25.3. do 20.10.1942 odišlo v 57 železničných transportoch 57 752 Židov (19 do Osvienčimu – 18 746 osôb, 38 do Lublinu – 39 006 osôb). Predchádzala tomu antisemitská propaganda i technická príprava, realizovalo ju MV, ministerstvo dopravy, Ústredný dopravný úrad, HSLS, HG, FS a dokonca aj armáda. Za každú deportovanú osobu sa platilo 500 RM (5 000 Sk). Ne-

dokázal tomu zabrániť Vatikán ani cirkvi na Slovensku. Po SNP Nemci deportovali ďalších 13 500 Židov, približne 10 000 sa ich zachránilo vďaka pomoci obyvateľstva. Viac ako 450 občanov SR získalo ocenenie „Spravodlivý medzi národmi“.

Vzťah slovenskej majority a židovskej minority opisuje zakorenený autochtónny antisemitizmus, živený propagandou, ktorý sa prejavil najmä v arizácii a deportáciách.

Intencionalisti, funkcionalisti, začiatky holokaustu a Adolf Eichman je ďalšia časť, ktorá uvádza dva druhy historikov: Intencionalisti – zodpovednosť kladú na Hitlera, funkcionalisti – bagatelizujú národný socializmus a ich historické spory. Skúmajú korene holokaustu a jeho realizátorov v Nemecku od prijatia antisemitských zákonov až po personál vyhľadzovacích nacistických táborov. Adolf Eichmann bol tvorca „plánu konečného riešenia“ – jedna z hlavných osôb, zodpovedných za vyvražďovanie Židov.

Ôsmu časť knihy tvoria *Rokovania nacistického Nemecka o deportáciách Židov v roku 1942 – príklad Slovenska, Rumunska a Maďarska*. Pokiaľ sa na Slovensku deportácie uskutočňovali dobrovoľne a na vlastný popud (počty sú uvedené v časti *Deportácie v roku 1942*), v Rumunsku a Maďarsku nepodľahli celkom nátlaku Nemcov. Napriek tomu v Rumunsku (v Bukovine, Besarábii a Transistrii či Podnestersku) bolo zavraždených 280 000 – 360 000 Židov a okolo 30 000 Rómov, k vlastným sa správali inak. V Maďarsku žilo po Viedenskej arbitráži okolo 850 000 Židov, a štát odolal nátlaku Nemcov. Pred okupáciou 1944 však zomrelo 42 000, po nej bolo deportovaných do Osvienčimu 437 402, z ktorých bolo 80 % zavraždených.

V posledných dvoch častiach sú uvedené recenzie kníh Karla Jaspersa *Otázka viny*, Praha 2009 (Vinu rozlišuje ako kriminálnu, politickú, morálnu a metafyzickú.) a Waltera Brandmüllera *Holocaust in der Slowakei un die katholische Kirche*. (Holokaust na

Slovensku a katolícka cirkev), Neustadt an der Aisch 2003 (vzťah k Tisovi, židovskému kódexu, deportáciám, Vatikánu).

V knižnom výbere je uvedených 10 publikácií (preto sa zdá, akoby sa niektoré výrazy opakovali (napr. Ostmark – Rakúsko, okupované Nemeckom, nesprávny výraz Vojnová slovenská republika či štát).

Hojné poznámky pod čiarou uvádzajú nielen pramene, ale aj rozširujú celkový rozhľad.

Obrazovú prílohu tvorí 16 listov (väčšinou z humoristického časopisu *Kocúr*).

L. Jančo

WILLIAMSON, D. G. ZRAZENÉ POLSKO. NACISTICKÁ A SOVĚTSKÁ INVAZE V ROCE 1939. Brno : Nakladatelství JOTA, s. r. o., 2010, 268 s. ISBN 978-80-7217 -740 -0.

„Rozdelenie a utrpenie Poľska je obeťou za hriechy celého sveta“ (básnik Z. Krasiński 1843). Kniha prináša vynikajúci a ucelený pohľad na začiatok druhej svetovej vojny.

Hitlerov vpád do Poľska v septembri 1939 a dýka, ktorú v jeho priebehu vrazil Poľsku do chrbta Sovietsky zväz, znamenali brutálny akt druhej svetovej vojny. Toto ťaženie však býva často prehliadané na úkor ostatných veľkých ťažení, ktoré sa odohrali v nasledujúcich šiestich rokoch vojny. David Williamson vo svojej aktuálnej a myšlienkovito provokatívnej štúdií ukazuje vratkú pozíciu znovuzrodeného poľského národa (na základe Versailleskej mierovej zmluvy v roku 1919) medzi Nemeckom a ZSSR a komentuje predvojnovú politiku európskych mocností, najmä Francúzska a Veľkej Británie. Podrobne hodnotí stav všetkých troch armád – poľskej, nemeckej a sovietskej.

Priebeh ťažení, ktoré sa v septembri 1939 prehnali Poľskom, rekonštruje do

najmenších podrobností. Autor skúma najdôležitejšie momenty nemeckej ofenzívy, obležanie Varšavy a vpád Červenej armády. Prostredníctvom zážitkov očitých svedkov a účastníkov vojnových udalostí, vojakov aj civilistov, podáva živý a bezprostredný obraz akcií. Autor tiež vyvracia mnohé všeobecne rozšírené mýty spojené s touto kampaňou, ako je napríklad tvrdenie o tom, že poľské letectvo bolo zničené hneď na začiatku bojov, alebo o útokoch poľskej kavalérie proti nemeckým tankom. Naopak, upozorňuje na niektoré často prehliadané nedostatky nemeckej a sovietskej vojrovej mašinerie. V záverečnej časti ukazuje bezprostredné následky poľskej kapitulácie: rozdelenie Poľska (v poradí už štvrté či piate: 1772, 1793, 1795, 1815, 1939) medzi Stalinov Sovietsky zväz a Hitlerovu tretiu ríšu, rovnako, ako tragické osudy poľských vojnových zajatcov.

Obsah knihy tvoria tri hlavné časti: *Pozadie*: Opisuje zrod nového Poľska, jeho vývoj a jeho nepriateľov, vyzbrojovanie Nemecka, sovietske ozbrojené sily, obnovenie poľskej armády – pozemných vojsk, letectva, a námorníctva – a priemyslovú mobilizáciu. Ďalej sa zaoberá „anšlusom“ Rakúska a zabratím Čiech a Moravy, situáciou v Gdansku a Koridore, plánom Biely (Fall Weiss), sovietsko-nemeckým paktom (Pakt Ribentrop-Molotov), zmluvou s Nemeckom a postojmi Veľkej Británie a Francúzska, ktoré napriek dohodám, ubezpečovaniu a sľubom ostali iba pri slovnej pomoci.

Priebeh kampane (udalosti): zaznamenáva prvé incidenty, prepadnutie rozhlasovej stanice v Gliviciach ako zámienku na vojnu, boje v Gdansku, na Westerplatte a pri Burze, obliehanie Varšavy, posádky Modlinu, polostrova Hel a ich kapituláciu. Ďalej opisuje rusko-poľskú vojnu 17. – 30.9.1939, v ktorej ČA spečatila osud Poľska pod zámienkou oslobodenia západnej Ukrajiny a Bieloruska. Časť končí exodom a únikom vlády, občanov a najmä vojakov (do Rumunska, Maďarska a baltických štátov

uniklo 100 000 vojakov, z toho 10 000 letcov), ktorí vytvorili základ poľskej armády v exile.

Dôsledky: Hlavným dôsledkom bolo rozdelenie Poľska 28. septembra na nemeckú a sovietsku zónu. Západná a severozápadná časť (94 000 km², 10 miliónov obyvateľov) bola pričlenená k tretej ríši, zo strednej časti nemeckej zóny vznikol *Generalgouvernement für die besetzten polnischen Gebiete* (hovorovo *Generálna Gubernia*, 145 200 km², 16 mil. obyvateľov, 4 centrá, hlavné mesto Krakov, gubernátor K. H. Frank). Východná zóna bola pričlenená k ZSSR (190 000 km², 4 mil. Ukrajincov, 3 mil. Bielorusov, 3 mil. Poliakov a Židov). Rozoberá aj osudy vojnových zajatcov, Katyň, odboj a celkovo hodnotí udalosti.

Prílohy: Tvoria ich – Chronológia hlavných udalostí od roku 1772 do začiatku roku 1940, Životopisy najdôležitejších osobností Poľska, Nemecka, Veľkej Británie, Francúzska i ZSSR, Vysvetlivky termínov a skratiek, Zostavy armád, Spomienky siedmich očitých svedkov, Porovnávaciu tabuľku hodností).

Ďalej sú uvedené zdroje a menný register. Na ilustráciu sú pripojené 2 mapky a 38 fotografií. Na spestrenie čítania sú často citovaní účastníci bojov, podávajúcich ich úplné podrobnosti. Chybou autora či prekladateľa je uvádzané slovo „veľvyslanec“, namiesto vyslanec. Toto pomenovanie sa používa podľa Viedenského dohovoru až od roku 1961. V knihe nie je vôbec spomenutá „Curzonova línia“, ktorá sa stala hranicou po 2. rusko-poľskej vojne v roku 1939 a definitívne aj po skončení druhej svetovej vojny medzi Poľskom a Ruskom.

E. Jančo

KRONIKA

KONFERENCIA O PROBLEMATIKE TZV. ŽELEZNEJ OPONY A ČESKOSLOVENSKÝCH STÁLÝCH OPEVNIENIACH

2. marca 2012 zorganizoval Bratislavský samosprávny kraj zaujímavú konferenciu o problematike tzv. železnej opony a o otázkach existencie československých stálych opevnení s dôrazom na región Záhoria. Táto konferencia bola realizovaná ako súčasť projektu *Za mostom/Behind the Bridge*, na ktorom sa partnersky podieľa aj spolková krajina Dolné Rakúsko. Širokej verejnosti je tento projekt známy predovšetkým v súvislosti s výstavbou cyklistického mosta spájajúceho Slovensko a Rakúsko cez rieku Moravu v Devínskej Novej Vsi. Dodajme, že spomínaný projekt, podobne ako ďalší projekt RECOM SK-AT, patrí do Programu cezhraničnej spolupráce Slovenská republika – Rakúska republika 2007 – 2013.

Cieľom projektu *Za mostom* je okrem iného dobudovať a tematicky viac zatriktívniť medzinárodnú cyklistickú trasu, ktorá prechádza aj územím slovensko-rakúskeho pohraničia. V súvislosti s tým sa ďalej plánuje aj revitalizovať niekoľko vytipovaných objektov československého opevnenia (ľahkých objektov nového typu) v tomto regióne.

Na konferencii sa okrem usporiadateľov a hostí zúčastnili aj zástupcovia Ludwig Boltzmann Institut für Kriegsfolgen-Forschung vo Viedni, Ústavu pamäti národa a Vojenského historického ústavu v Bratislave.

Konferencia bola po technickej stránke veľmi dobre pripravená a vzbudila značný záujem. V publiku boli prítomní viacerí starostovia obcí zo slovensko-rakúskeho pohraničia, teda z oboch strán štátnej hranice. Táto skutočnosť vyznieva o to viac, že do roku 1989 by bolo obdobné stretnutie prakticky nemysliteľné. Aj tento moment viackrát rezonoval v prejavoch prítomných referujúcich. Pre hostí z Rakúska bol navyše zabezpečený aj simultánny preklad.

Konferencia sa začala slávnostným príhovorom Ing. Pavla Freša – predsedu Bratislavského samosprávneho kraja. Po ňom nasledoval príhovor poslankyne Národnej rady Slovenskej republiky Magdalény Vášáryovej. V oboch príspevkoch boli akcentované najmä do roku 1989 netušené možnosti cezhraničnej spolupráce vzhľadom na región slovensko-rakúskeho pohraničia. Zaujímavé boli aj ich osobné skúsenosti s tzv. železnou oponou, ktoré v ich prejavoch odzneli.

Následne sa ujal slova veľvyslanec Rakúskej republiky na Slovensku Markus Wuketich, ktorý vo svojom príhovore opäť vyzdvihol význam cezhraničnej spolupráce v tomto regióne a jej ďalšie možnosti.

Mgr. Barbora Lukáčová z Bratislavského samosprávneho kraja, ktorá, mimochodom, konferenciu viedla, vo svojom príhovore bližšie charakterizovala obidva spomínané projekty *Za mostom* a *RECOM SK-AT*.

Po tomto prejave už nasledovali odborné príspevky. Zástupca Ústavu pamäti národa Mgr. Lubomír Morbacher sa vo svojom príspevku zameril na slovensko-rakúsky úsek že-

ležnej opony v rokoch 1948 – 1989. Dotkol sa najmä problematiky systému ochrany štátnej hranice na československej strane i jej zmien, ku ktorým periodicky dochádzalo a taktiež toho, aký dopad mali tieto aktivity na civilné obyvateľstvo v sledovanom regióne. Bližšie sa venoval aj otázkam strát na ľudských životoch, zásahom príslušníkov pohraničnej stráže.

Riaditeľ Vojenského historického ústavu v Bratislave pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. sa vo svojom príspevku *Výstavba československého stáleho opevnenia s dôrazom na Slovensko* zameral na predstavenie najdôležitejších stimulov, ktoré československú brannú moc viedli k výstavbe pevnostného systému.

Ďalší pracovník Vojenského historického ústavu Mgr. Peter Chorvát, PhD. vo svojom referáte interpretoval momenty, ktoré súviseli s vybudovaním čs. opevnení v regióne Záhoria.

Po týchto príspevkoch nasledoval zaujímavý referát historičky Kateřiny Lozoviuk, ktorá pôsobí v spomínanom Ludwig Boltzmann Institut vo Viedni. V príspevku *Obranný systém Rakúskej republiky proti Československu a Maďarsku počas „studenej vojny“* sa zamerala na problematiku plánov, možností a výslednej reality opevňovania Rakúska v súvislosti so spustením tzv. železnej opony. Je potešiteľné, že tu bol prednesený aj tento príspevok, ktorý bol pohľadom z druhej strany.

Po prednesení referátov nasledovala dlhšia živá diskusia, ktorá pozornosť prítomných upriamila aj na ďalšie aspekty pertraktovanej problematiky.

Záverom možno opäť skonštatovať, že išlo o veľmi podnetné a zaujímavé podujatie.

Bratislavský samosprávny kraj plánuje v blízkej dobe realizovať ďalšie obdobné stretnutie, ktorého témou by boli konkrétne momenty súvisiace s revitalizáciou vybraných opevnení v regióne Záhoria.

P. Chorvát

UPOZORNENIE REDAKCIE

V záujme plynulého priebehu redakčných prác Vás prosíme o dodržiavanie určitých zásad pri písaní rukopisov.

Spôsob odovzdávania rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajú, resp. posielajú zásadne v textových editoroch Word, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné vkladať pomocou programu WORD na vkladanie poznámok/odkazov pod čiarou – nie písať ich mechanicky vzhľadom na textom štúdie.** K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu trvalého bydliska i pracoviska, číslo účtu, telefonický a emailový kontakt.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690 (01 0197) – Dokumentácia. Bibliografické odkazy. Obsah, forma a štruktúra, apríl 1998, je potrebné pri citáciách rešpektovať jej zásady (sú zjednotené s používaním citácií v iných časopisoch, ktoré sa pridrievajú aj medzinárodného citovania). Za správnosť citovania (obsahovú i formálnu) zodpovedá autor príspevku, redakcia nebude do citácií zasahovať. Na uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, Milan. *Posledný let generála Štefánika*. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, Jožka (ed.). *Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981*. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, Dušan – LUPTÁK, Miroslav. Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In *Vojenská história*, 2002, roč. 6, č. 1, s. 9-10.

(u cudzojazyčných zdrojov uvádzať v príslušnom jazyku, napr. anglický zdroj: *In Army History*, 2003, vol. 59, no. 1, p. 13-15.)

⁴ DEIGHTON, Leon. *Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque*. Prel. Kárník, Zdeněk. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, Dušan et al.
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha : Naše vojsko; Bratislava : Magnet Press, 1999,
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- pri odkaze na archívny prameň je potrebné uvádzať skratky: f. (nie fond)
šk. (ako škatuľa, nie krabica)
č. j. (s medzerou)
VHA Bratislava, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
Tamže, s. 8. (nie tamtiež)
- najfrekvencovanejšie skratky archívov: SNA Bratislava, VÚA-VHA Praha, VHA Bratislava, NA Praha, AM SNP B. Bystrica,
Číslo poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ⁴⁾

Používanie skratiek a označovanie

Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj čísla.

Pri anotáciách a recenziách je potrebné uvádzať ISBN.

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 21 04 Bratislava

tel: 02/48 207713

E-mail: redakciavh@gmail.com

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Vojtech DANGL, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Pavol ŠIMUNIČ, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Milena BALCOVÁ, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

PhDr. Jan ŠTAIGL, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Dr. Imrich PURDEK, Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Dominik ŠABO, Hájska 531, 951 95 Obyce

pplk. v zál. PhDr. Peter ŠUMICHRASŤ, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

VOJENSKÁ HISTÓRIA

Vojenská história 2/2012

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
V spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Kontaktná adresa: redakciavh@gmail.com

Grafická úprava: ÚPS

Redakčná rada: doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhD., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk.gšt. v.v. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. v zál. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek, PhD. (Budapest), PhDr. Michal Lukeš, PhD. (Praha), Mgr. Mateusz Gniazdowski, PhD. (Warszawa), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 23. apríla 2012

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: ÚPS - 5. KRZ Nemšová, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: fotografia približuje ľahké opevnenie nového typu (vzor 37) pevnostného úseku K-VI v Turni nad Bodvou zo septembra 1938.